

UNIVERZITA JANA AMOSE KOMENSKÉHO PRAHA

BAKALÁŘSKÉ PREZENČNÍ STUDIUM

2020–2023

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Sabina Doležalová

**Subjektivní pohled obětí na dlouhodobé následky školní
šikany**

Praha 2023

Vedoucí bakalářské práce: PhDr. Alois Daněk, PhD.

JAN AMOS KOMENSKY UNIVERSITY PRAGUE

BACHELOR FULL-TIME STUDIES

2020–2023

BACHELOR THESIS

Sabina Doležalová

**The Subjective View of Victims at Long-Term
Consequences of School Bullying**

Prague 2023

The Bachelor Thesis Work Supervisor: PhDr. Alois Daněk, PhD.

Prohlášení

Prohlašuji, že předložená bakalářská práce je mým původním autorským dílem, které jsem vypracovala samostatně. Veškerou literaturu a další zdroje, z nichž jsem při zpracování čerpala, v práci řádně cituji a jsou uvedeny v seznamu použitých zdrojů.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v univerzitní knihovně.

V Praze dne

Sabina Doležalová

Poděkování

Ráda bych poděkovala svému vedoucímu práce PhDr. Aloisi Daňkovi, PhD. za cenné rady a připomínky při zpracování mé bakalářské práce. Zároveň bych chtěla poděkovat všem účastníkům výzkumu za jejich ochotu a otevřenost.

Anotace

Tato bakalářská práce se zabývá dlouhodobými následky školní šikany očima obětí. Bakalářská práce se ve své teoretické části zabývá tématem šikany. Rozebírá zejména definici šikany, její formy a stádia, aktéry šikany, následky šikany, prevenci i její řešení. Praktická část se zabývá zkušenostmi šesti dospělých respondentů, kteří se stali oběťmi šikany na základní škole. Na základě rozhovorů s respondenty praktická část odpovídá především na otázku: jak oběti školní šikany vnímají její dlouhodobé následky na vlastní osobě?

Klíčová slova

Agrese, dlouhodobé následky, dospělost, oběť, ostrakismus, šikana, základní škola

Annotation

This bachelor thesis deals with the long-term consequences of school bullying from the viewpoint of its victims. The bachelor thesis is divided into two parts: theoretical and practical. The theoretical part is focused primarily on the definition of the bullying, its forms and stages, the actors of bullying, the consequences of bullying as well as its possible prevention and solution. The practical part deals with the experience of six adult respondents who were victims of bullying at primary school. Based on interviews with the respondents, the practical part mainly answers the question: How do victims of school bullying perceive its long-term consequences on themselves?

Keywords

Adulthood, Aggression, Bullying, Long-term Consequences, Ostracism, Primary school, Victim

ÚVOD	9
TEORETICKÁ ČÁST	10
1 ŠIKANNA	10
1.1 Definice šikany	10
1.2 Výskyt šikany	10
1.3 Příčiny šikany	11
1.4 Druhy šikany	14
1.5 Formy šikany	15
1.6 Varovná znamení	16
1.7 Co šikana není	17
1.8 Stádia šikanování	18
2 PROTAGONISTÉ ŠIKANY	21
2.1 Agresor	21
2.2 Oběť	22
2.3 Třídní „publikum“	24
2.4 Zastánce – spolužák, který se aktivně zastává oběti	24
2.5 Pedagog	24
2.6 Rodiče zúčastněných dětí	25
2.7 Místní komunita	26
2.8 Společnost	26
3 NÁSLEDKY ŠIKANY	27
3.1 Škody v nemocném kolektivu	27
3.2 Následky šikany u obětí	27
3.2.1 Oběti počátečních stádií šikany	28
3.2.2 Oběti pokročilých stádií šikany	28
3.2.3 Okamžité následky	29
3.2.4 Dlouhodobé následky	30
4 ŘEŠENÍ ŠIKANY	32
4.1 Vyšetřování šikany	32
4.2 Náprava	34
4.3 Prevence šikany	35

PRAKTICKÁ ČÁST.....	38
5 DLOUHODOBÉ NÁSLEDKY U OBĚTÍ ŠKOLNÍ ŠIKANY	38
5.1 Cíle výzkumu	38
5.2 Metodika výzkumu	39
5.2.1 Metoda sběru dat	39
5.2.2 Výzkumný vzorek	41
5.2.3 Průběh sběru dat	42
5.2.4 Etická dimenze výzkumu	42
5.3 Výsledky	43
5.3.1 Jaké jsou zkušenosti respondentů se školní šikanou?	43
5.3.2 Jaké následky vnímaly oběti školní šikany – respondenti – po jejím skončení?.....	49
5.3.3 Pociťují oběti i v současnosti pozitivní následky školní šikany na vlastní osobě?	51
5.3.4 Pociťují oběti i v současnosti negativní následky školní šikany na vlastní osobě?	52
5.4 Diskuze.....	54
DOPORUČENÍ PRO PRAXI	57
ZÁVĚR	58
SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ	60
SEZNAM ZKRATEK	63
SEZNAM DIAGRAMŮ	64
SEZNAM PŘÍLOH	65

ÚVOD

Tato bakalářská práce se zabývá tématem školní šikany a jejími dlouhodobými následky. Šikana je celosvětový problém a je to aktuální téma. Potýkají se s ní všechny věkové kategorie i sociální třídy. Snad každý se s šikanou setkal, ať už ve škole, v práci nebo dokonce doma. Přesto je ve společnosti téma šikany často opomíjeno a není dostatečně diskutováno. Ve společnosti je také malé povědomí o možných následcích šikany, které mohou být značně negativní a u oběti se mohou vyskytovat i několik let po skončení šikany. Mnoho lidí šikanu stále znevažuje a bagatelizuje.

Autorka bakalářské práce zvolila dané téma z důvodu poměrně nízkého počtu informací a malého povědomí o možných následcích školní šikany. Zároveň byla autorka sama na základní škole šikanovaná, což ji motivovalo, aby se tomuto tématu více věnovala. Přesto se v bakalářské práci snaží být co nejvíce objektivní.

Cílem bakalářské práce je přiblížit problematiku šikany ve školním prostředí a její dlouhodobé následky u oběti.

Teoretická část bakalářské práce má čtyři kapitoly. První kapitola se věnuje šikaně, a to konkrétně její definicí, jejím výskytům a příčinami, varovnými signály, druhy šikany i jejími formami a stádií šikany. První kapitola také obsahuje podkapitulu, která se zabývá tím, co šikana není. Druhá kapitola pojednává o protagonistech šikany. Jednotlivé podkapitoly jsou zacíleny na agresora, oběť, pedagoga, rodiče zúčastněných dětí a společnost. Tématem třetí kapitoly jsou následky šikany. Rozebírá následky u oběti v počátečních i pokročilých stádiích šikany i okamžité a dlouhodobé následky školní šikany. Poslední kapitola teoretické části je zaměřena na řešení šikany. Podkapitoly čtvrté kapitoly se zabývají vyšetřováním, nápravou a prevencí šikany.

Praktická část bakalářské práce je obsažena v páté kapitole. Jednotlivé podkapitoly jsou zacíleny na cíle výzkumu, metodiku výzkumu, výsledky a diskuzi. Cílem praktické části je zjistit, jak oběti školní šikany vnímají její dlouhodobé následky na vlastní osobě. Dílčí cíle praktické části jsou celkem čtyři. Dílčími cíli je přiblížit zkušenosti respondentů – obětí – se školní šikanou, popsat vnímané následky školní šikany po jejím skončení a zjistit současné pozitivní i negativní následky školní šikany.

TEORETICKÁ ČÁST

1 ŠIKANA

1.1 DEFINICE ŠIKANY

„Šikana je opakované a záměrné psychické a fyzické ubližování (ponižování, týrání) zaměřené na jedince či skupinu žáků, kteří se těmto útokům nemohou či nedokáží účinně bránit.“ (Čáp In: Bittmannová, Bittmann, 2016, s. 5)

Samotné slovo šikana má původ z francouzského slova chicane, což znamená vědomé obtěžování, ubližování či týrání.

Šikana je agresivní jednání. Agrese je takové konání, jehož cílem je zranit jinou osobu. Jako příklad uvádí Řičan vojenské napadení jednoho státu druhým, napadení člověka člověkem či gazely lvem.

O šikaně zpravidla mluvíme, pokud se jedná o opakované ubližování. Avšak mohou nastat případy, kdy i ojedinělý čin, který byl obzvláště krutý, lze označit jako šikanu. Další zásadní rys šikany je nerovnováha sil. Oběť je oproti agresorovi slabší až bezmocná z důvodu fyzických nedostatků či psychických zvláštností. (Řičan, 1995, s. 21-28)

Jako další znaky šikany jsou považovány, kromě opakovaného ubližování a nerovnováhy sil, ještě jednání s jistým úmyslem a to, že agrese je hlavním účelem šikany. (Kolář, 2001, s. 31)

Kolář (2001, s. 17) popisuje šikanu takto: *"Šikanování je nebezpečně rozbujelou sociální nemocí ve společnosti, jejímž důsledkem je poškozování zdraví jedince, skupin, včetně rodiny a společnosti vůbec."*

1.2 VÝSKYT ŠIKANY

Šikana je všudypřítomná. Můžeme se s ní setkávat ve všech vývojových etapách člověka a také v nejrůznějších prostředích, např. v rodině ze strany staršího sourozence, ve starším věku ze strany dospělého potomka, dále ve vzdělávacích institucích, v rámci volnočasových aktivit, v pracovním prostředí, poměrně často na vojně,

ve zdravotnických zařízeních atd. Šikanu může představovat i domácí násilí či zastrašování nebo dokonce vraždění lidí v podnikatelském zájmu. (Kolář, 2011, s. 17–18)

Avšak, zmíníme-li pojem „šikana“, většina lidí pomyslí na šikanu ve školním prostředí. I sama autorka se v této bakalářské práci zabývá šikanováním ve školách.

Je velmi těžké říct, ke kolika případům šikany dochází. Ať už z důvodu obtížného rozeznání, zda se vůbec o šikanu jedná, nebo je to pouze neškodné škádlení, či z důvodu nepovšimnutí si šikany ze strany dospělých jedinců, například rodičů, pedagogů. (Říčan, 1995, s. 13)

Kolář (2011, s. 22–24) se pokouší procentuálně určit výskyt šikany. Z důvodu neodhalení šikany je to velmi těžké. Základní škola je v tomto nejlépe prozkoumána. Na základě různých dílčích šetření a výzkumů uvádí výskyt šikany na základních školách od 11 do 41 %. S těmito čísly ještě pracuje, a pokud se bude orientovat pouze na již započatou šikanu, dochází k tomu, že se šikana na základních a středních školách v České republice vyskytuje ve 20 %.

Pokud vezmeme v potaz nejnižší hranici, tedy přes 10 %, činí to více než 100 000 obětí. Jedná se o obrovské číslo, díky kterému můžeme odhadnout, že právě šikana je nejčastějším důvodem traumatizace dětí. Šikana je, nicméně, traumatizující pro všechny účastníky.

1.3 PŘÍČINY ŠIKANY

Jestliže chceme porozumět, proč některé děti ubližují jiným, musíme pochopit, co to je agrese, jelikož šikanování je fakticky druh agrese. (Říčan, Janošová, 2010, s. 35)

Pojem agrese pojímá velké množství projevů, a proto je těžké ji definovat. Existuje několik definic agrese. (Čermák, 1999, s. 9)

Jedna z definic agrese ji vnímá takto: „*Lidská agrese je jakékoli chování zaměřené vůči druhému, které s sebou nese přímý záměr ubližovat [...] náhodné ublížení není klasifikováno jako výsledek agrese, protože není záměrné.*“ (Anderson, Bushman, 2002, s. 28-29 cit. dle Černé In.: Černá et al., 2013, s. 17)

Jiná zase takto: „*Agrese může být vymezena také jako vyhledávání zábavy v ubližování jiným lidem.*“ (Čermák, 1999, s. 9)

Existuje několik druhů agrese, ale pro pochopení příčin šikanování nám postačí zaměřit se na agresi vnitrodruhovou. Jak z názvu vyplývá, jde o agresi mezi příslušníky stejného druhu. Jedná se například o souboj lvů o vedení smečky.

Agrese nemusí být vždy škodlivá, v některých případech může být užitečná a potřebná (např. zatýkání nebezpečné osoby). (Říčan, Janošová, 2010, s. 35–36)

Člověk má vrozené instinktivní reakce, díky nimž za určitých podmínek reaguje agresivně. Jelikož žijeme v lidské společnosti, která má a rozvíjí lidskou kulturu a klade jistý význam na intelekt člověka, jsou tyto instinkty do jisté omezeny a neustále nás neovládají.

Postupem času dojde u jedince k transformaci souboru instinktů v pud. Vzniká jisté niterní puzení jednat tak, abychom dosáhli daného cíle či záměru. Lze to chápat jako pudovou energii, kterou musíme dostat ven, vybit. Z toho vyplývá, že lidská agrese je pud. Každý jedinec má agresivní náboj a v případě, že tento náboj ze sebe dostane, vybijí, dostaví se uspokojení.

Není potřeba si agresivní pud vybíjet na jiné lidské bytosti, ale například ve sportu. Navíc, pokud se nevyskytujeme v přítomnosti spouštěčů agresivních pudů a dostatečně se věnujeme některé zájmové činnosti, tak nedochází ke kumulaci agresivní pudové energie. Do jisté míry nás také ovlivňuje společnost, která je značně soutěživá a tím v ní graduje agresivita. Tu následně vnímají i děti.

Pudy bývají nebezpečné, jelikož je možné, že jedinec dá intelekt a rozum do pozadí a upřednostní agresivní pud, který mu přináší velké uspokojení. (Říčan, Janošová, 2010, s. 36–38)

Agresory vede k ubližování druhým dychtivost po moci, touha způsobovat druhým fyzickou či psychickou bolest, zvědavost (jak daleko je možné dojít nebo jak se oběť zachová), nuda a touha po stále více intenzivní zkušenosti. (Říčan, 1995, s. 30) Další motivy šikany jsou touha po pozornosti druhých, závist (agresoři ubližují chytrému a vzornému žákovi, který je oblíbený u pedagogů), předcházení šikany (nový žák začne šikanovat druhé, aby předešel svému vlastnímu týrání) nebo potřeba učinit něco velkého (agresor není nijak úspěšný ani výjimečný, a tak si úspěch vynahrazuje pomocí manipulace a týrání druhých, kdy sebe chápe jako zdroj důležitého děje). (Kolář, 2011, s. 139–140) Jako poslední možnou příčinu šikany uvádí Říčan (Říčan in: Čermák, Hřebíčková a Macek, 2003, s. 166) osamělost. Agresor trpí samotou

a vztah oběti a agresora, který může být poměrně intenzivní, mu simuluje provizorní formu vztahu.

Agrese je, podobně jako další činnosti člověka, osvojená. Jedinec opakuje agresivní chování i z důvodu toho, že dostane to, co chce. Agresivitu si osvojujeme již od dětství, kdy něčeho úspěšně dosáhneme násilím. Díky úspěchu si tento způsob svého jednání jedinec zapamatuje a uchová v paměti pro další možné použití. Takto si vytvoří celou zásobu scénářů pro různorodé okolnosti, mimo jiné i velké množství agresivních scénářů. Pokud nastanou stejné či podobné okolnosti, dítě si vybere ze své zásoby scénářů a rozmýšlí se, jaký způsob konání má zvolit. Z těchto scénářů vyvozuje zásady chování v nové situaci. Tedy, dochází k jistým míněním, stanoviskům a hodnotám, které ovlivňují či dokonce řídí jeho jednání.

Dítě je při utváření scénářů, stanovisek a hodnot do značné míry ovlivněno svým okolím a lidmi, kteří představují jeho vzor. Jsou to zejména jeho rodiče, televizní postavy, popř. děti a učitelky v mateřské škole. Agresor přejímá vzory chování a umocňuje se u něj agresivní jednání. (Říčan, Janošová, 2010, s. 39–40)

Agresori bývají obvykle děti, které žijí v dysfunkční nebo neúplné rodině. Mohou to být děti, které od svých rodičů nezažily podporu a lásku a nenaučily se úcty k druhým, převážně starším a postiženým osobám. Je možné, že dítě samo zažilo násilí mířené na vlastní osobu ze strany rodičů. V tom případě dochází ke ztotožnění s agresorem. Jak bylo zmíněno výše, děti přejímají hodnoty od svých rodičů. Pokud dítě žije ve strachu a obavách a je na něm páčáno násilí, přijme to jako vzor, se kterým se ztotožní. Samo dítě začne být agresivní a ubližovat druhým.

Jiní rodiče agresorů jsou pasivní. Dítěti ani jeho výchově se příliš nevěnují, proto ho rozmazlují a problémové jednání svého dítěte ignorují. Dítě nemá naučená pravidla chování a vymezené hranice a za nevhodné chování nepřijde odpovídající reakce, trest. Nemá tedy důvod, proč by ve svém chování, které mu přineslo uspokojení, nemělo pokračovat.

Některé děti jsou svými rodiči v agresivním chování dokonce podporovány a jsou za něj chváleny. (Field, 2009, s. 60–61)

Jedna z dalších možných příčin šikany může být tlak skupiny, který je vyvíjen na mladé muže. Očekává se totiž od nich, že budou silní, tvrdí a mužní. Tento tlak lze pozorovat všude, kde se od chlapců očekává, že budou bojovat za svoji vlast.

Zvrhlou podobu tohoto tlaku můžeme pozorovat v šikaně mezi chlapci. Od chlapce společnost očekává, že svoji křehkost a ženskost potlačí a bude jednoznačně mužný a drsný. V praxi to znamená, že agresor tyranizuje chlapce, který se nechová dostatečně mužně a drsně, agresor sám by si přál být takový a tomuto pokušení se nejlépe vymaní tyranizováním chlapce. (Říčan, 1995, s. 28–29)

1.4 DRUHY ŠIKANY

Čermák (1999, s. 11–12) uvádí osm druhů agrese. K těmto typům docílil kombinací tří dimenzí agrese, které lze z praktického hlediska rozlišit. Je to přímá a nepřímá agrese, fyzická a verbální agrese a aktivní a pasivní agrese.

Osm druhů agrese podle Čermáka:

- Fyzická aktivní přímá (např. zbití oběti)
- Fyzická aktivní nepřímá (např. agresor pošle svoje posluhovače zbit oběť)
- Fyzická pasivní přímá (např. agresor brání oběti opustit třídu)
- Fyzická pasivní nepřímá (např. agresor odmítne oběť na její požádání pustit do lavice)
- Verbální aktivní přímá (např. nadávky, urážky)
- Verbální aktivní nepřímá (např. pomluvy)
- Verbální pasivní přímá (např. neodpovědět na dotaz)
- Verbální pasivní nepřímá (např. spolužáci se nezastanou oběti, která je neprávem nařknuta)

Těchto osm typů agrese lze vnímat i jako typy šikany. Michal Kolář ve své knize „Nová cesta k léčbě šikany“ popisuje osm druhů šikany, které převzal od Čermáka a odkazuje na něj.

Kolář (2011, s. 35–36) uvádí, že díky znalostem typů agrese a povědomím o rozdílu mezi škádlením a šikanováním lze správně rozpoznat varovné signály a určit, zda se jedná o šikanu.

Šikanu je někdy velmi těžké odhalit, jelikož násilí může být skryté před učitelem. Proto je důležité, abychom si všimli nepřímých varovných znamení (tj. chování, které vyjadřuje nadváhu a dominanci agresora nad obětí, např. cuchání vlasů, urážlivá a nedůstojná přezdívka, izolovanost žáka). Tato znamení by měla být prošetřena, např. prostřednictvím kamarádského rozhovoru s možnou obětí.

1.5 FORMY ŠIKANY

Kolář (2011, s. 77-78) rozděluje formy šikany na základní a neobvyklé. Znalost forem šikany a jejich znaků a komplikací je podstatné pro diagnostiku šikany a zvolení vhodné léčby.

Základní formy šikany

Základní formy šikany vychází z kompletního vnějšího obrazu šikanování, čili ze symptomů konkrétního případu šikany.

„Základní formy šikany:

- *Šikana podle typu agrese – prostředku týrání (fyzická, psychická a smíšená šikana, kyberšikana)*
- *Šikana podle věku a typu školy (šikana mezi předškoláky, gymnazisty atd.)*
- *Šikana z genderového hlediska (chlapecká a dívčí šikana, homofobní šikana, šikana chlapců vůči děvčatům, šikana dívek vůči chlapcům)*
- *Šikana odehrávající se ve školách s různým způsobem řízení (na jedné straně škola s demokratickým vedením a na druhé straně škola, případně výchovný ústav, kde je tvrdý hierarchicko-autoritativní systém)*
- *Šikana podle speciálních vzdělávacích potřeb aktérů (šikana neslyšících, nevidomých, tělesně postižených, mentálně retardovaných apod.)“ (Kolář, 2011, s. 78)*

Dlouhodobé soužití oběti s agresorem a zavádění přísného hierarchicko-autoritativního přístupu je rizikové a na místech, kde jsou obě podmínky splněny,

se uskutečňuje nejbrutálnější šikana (vícedenní školní výlety, internát atd.) (Kolář, 2011, s. 79)

Neobvyklé formy šikany

Pod pojmem neobvyklé formy šikany si lze představit takovou šikanu, která nás zasáhne, překvapí nebo vyvede z míry. K takové šikaně nelze přistupovat jako k jedné ze základních forem šikany. Tyto formy šikany si žádají přehodnocení a změnu léčebných postupů, jelikož nevychází pouze z viditelných vnějších odlišností, ale ze skrytých vnitřních zákonitostí. Je potřeba si na tento typ šikana dávat pozor, avšak ve školách se vyskytuje málo.

Nezvyklé formy šikany lze rozdělit do dvou skupin a to na šikanu, která zcela napadá existenci oběti a potřebu bezpečí učitele a šikanu, která je modifikována v základním schématu.

První skupina nejčastěji zahrnuje surovou fyzickou šikanu, sexuální násilí či potupení. Pedagog je tomu nečekaně svědkem.

Ve druhé skupině se jedná hlavně o aktéry šikany (např. mocný jedinec chrání agresora) a rozdílnost v organizaci života školy.

Obě skupiny je potřeba správně rozpoznat a zvolit odpovídající léčbu. (Kolář, 2011, s. 92-95)

1.6 VAROVNÁ ZNAMENÍ

Na šikanu mohou poukázat jistá varovná znamení. Výskyt jednotlivých znamení ale nemusí nutně znamenat, že se jedná o šikanu. Je nutné znamení hodnotit individuálně, přihlížet na kontext situace, množství opakování či gradaci varovných znamení šikany. (Vágnerová a kol., 2011, s. 76–78)

Autorka by ráda uvedla dvě možné dělení varovných znamení.

Varovná znamení mohou představovat symptomy šikany. Symptomy, které se mohou vyskytovat u oběti šikany, lze rozdělit na: tělesné (výskyt hematomů a ran na těle, zničené či chybějící předměty, špatný a přerušovaný spánek, vyhýbání se očnímu kontaktu, strnulost a neklid jedince), týkající se školy a školního úspěchu (ztráta motivace, zhoršení výkonů, které nekorespondují s jeho schopnostmi, nulová

aktivita při výuce), emocionální (značné napětí, nervozita a uzavřenost dítěte, kritické a negativní sebehodnocení, nezvyklá podrážděnost a agresivita) a sociální (nesdělování zážitků ze školy, šikana sourozenců, společenská izolovanost dítěte). (Field, 2009, s. 45–46)

Následující členění rozděluje varovná znamení na přímá a nepřímá. Tato znamení můžeme chápat i jako znaky šikany. Přímé znaky šikany jsou např. silově nevyrovnané bitky, rozkazy od spolužáků, kterých se dítě drží a plní je, posměšky a ponižující přízviska. Přímá varovná znamení vyžadují neprodlený zásah dospělého a řešení šikany. Mezi nepřímé znaky šikany můžeme zařadit např. častou nepřítomnost ve škole, trávení přestávek v blízkosti pedagoga, ostražitost, izolovanost nebo chybějící školní potřeby či svačiny. (Vágnerová a kol., 2011, s. 76–79)

1.7 CO ŠIKANA NENÍ

Pokud hovoříme o šikaně, je důležité si vyjasnit, co šikana není. Poměrně často se stává, že násilné či jinak poškozující činy jsou chybně řazeny mezi šikanu, např. bitky silově vyrovnaných dětí, odcizení či pomluvy. V některých případech, kdy skupina agresorů vydírá kolektiv, může nastat šikana jedince či skupiny jedinců, ale samo vydírání není považováno za šikanu. Dále šikanou nemusí vždy být přesvědčení spolužáka k trestné činnosti, ale může se vyskytovat jako součást šikanování.

Obvyklým pobavením v kolektivu je škádlení. Škádlení je vnímáno jako výraz kamarádství. Mělo by vyvolat pozitivní náladu všem účastníkům. Ve škádlení jsou si všichni rovni. Jedinec může škádlení oplácet, nebo ho naopak ukončit. (Kolář, 2011, s. 65)

Potíž je v tom, jak jedinec na škádlení zareaguje. Jeden žák může škádlení přijímat jako akceptovatelnou zábavu a stát se středem pozornosti ostatních dětí. Naopak druhý, citlivější žák, může škádlení považovat za hrubé a ponižující. V případě opakování se jedná o šikanu, kterou může být obtížné rozpoznat. Škádlení je také častá obhajoba agresorů, i když se ve skutečnosti jedná o šikanu. Tato obhajoba je v některých případech pedagogy přijímaná, jelikož se šikanou a jejím někdy obtížným řešením nechtějí zabývat. (Říčan, Janošová, 2010, s. 23)

1.8 STÁDIA ŠIKANOVÁNÍ

Proces vzniku a utužování šikany probíhá v pěti stádiích. Od ignorování a posměšků přechází do psychického a fyzického týrání celou skupinou.

Šikana není omezena pouze na agresora a oběť. Odehrává se v konkrétním prostředí, kde je více jedinců. Šikana silně ovlivňuje jedince i vztahy v této skupině. Těchto pět stádií popisuje nejen narůstající agresi ze strany agresora, ale i vývoj celé skupiny, která je šikanou ovlivněna a do šikanování v posledních stádiích také vtáhuta.

První tři stádia šikanování lze pojmenovat jako počáteční onemocnění kolektivu, zbylá dvě stádia jako pokročilá stádia onemocnění kolektivu. Znalost těchto stádií a rozsáhlost šikany je důležitá při práci s kolektivem zasaženým šikanou. Pokud stanovíme jiné stádium, tím pádem zvolíme nevhodný postup léčby šikany, tato snaha bude naprosto kontraproduktivní. (Kolář, 2001, s. 35–44)

První stádium

Mnoho rodičů i učitelů je přesvědčeno o tom, že ke zrodu šikany je zapotřebí nějaký patologický jev či nepřítomnost kázně. Proto dochází k závěru, že výskyt případů šikany je vzácný a pro běžného žáka je až nemožné, aby se s šikanou setkal.

Opak je pravdou. Šikana se může zrodit v každém kolektivu a její podmínky vzniku mohou být naprosto obvyklé a nenápadné. Agresoři bývají běžné děti.

V tomto stádiu dochází k vyjasňování a ukotvení okrajových jedinců školního kolektivu. Na jedné straně jsou populární jedinci, na druhé straně jsou ti neoblíbení, outsideři. Zde lze pozorovat prvky ostrakismu. Pokud s dětmi nebyly probírány vztahy mezi žáky, jak je tomu v běžné výchově, lze u nepopulárních jedinců začít pozorovat prvky ostrakismu. (Kolář, 2001, s. 35–36)

Pojem ostrakismus představuje situaci, kdy je jedinec vyčleněn z nějakého kolektivu. (Petrušek, Maříková, Vodáková, 1996, s. 736)

Jedinec není v kolektivu akceptovaný, odmítají s ním komunikovat, smějí se mu, očerňují ho nebo na něj vymýšlejí různé nástrahy. V prvním stádiu se jedná o slabé, hlavně psychické formy násilí. (Kolář, 2001, s. 36)

Druhé stádium

První stádium, ostrakismus, může přerůst do stádia druhého, a to nejčastěji ze dvou důvodů:

1. Ostrakizovaný jedinec začne sloužit jako odreagování v nějaké nepříjemné situaci. V tomto momentu začne drobná fyzická agrese. Zároveň dochází k tomu, že se na účet neoblíbeného jedince sdružuje kolektiv, a to nejenom na půdě školy.
2. V jednom kolektivu na sebe narazí více jedinců, kteří jsou agresivní a běžně si pomocí agrese uspokojují své potřeby. Pokud v kolektivu přetrvávají pozitivní vztahy mezi jedinci, pozitivní vztah k morálním hodnotám, tím pádem negativní vztah k šikaně, šikana se v těchto podmínkách nezakotví. Tento stav ale nenastane sám od sebe. Je potřeba dlouhodobého cíleného pedagogického vlivu. Je-li odolnost vůči šikaně nějak narušena, dojde ke snášení šikany a dost možná k jejímu zakotvení.

Třetí stádium

Jestliže nedojde k ráznému vyhrazení proti fyzickému násilí a manipulaci, dojde k vytvoření skupiny agresorů. Lze je nazvat „úderné jádro“. Tito jedinci spolu začnou kooperovat a promyšleně šikanovat zprvu nejslabší jedince.

Zde nastává zásadní chvíle, kdy se rozsekne, zda šikana postoupí do pokročilého stádia. V kolektivu je tedy již skupina tyranů. Proto je důležité, aby se vytvořila skupina pozitivní, která by byla ekvivalentní. V tom případě by byla skupina tyranů konfrontována a nemohla by ve svých činech pokojně pokračovat.

Čtvrté stádium

Pokud není vytvořena pozitivní skupina, působení jádra tyranů nepřestává, naopak sílí. Činnost agresorů je tolerována a přijata. Nastává velký tlak k přizpůsobení se novým pravidlům, vůči kterému se zřídkakdo ohradí. V důsledku toho dochází k ohromující transformaci. Jedinci v kolektivu nabývají určité „alternativní identity“,

která je naprosto podřazená pravidlům agresorů. To znamená, že se nakonec i poslušní a klidní žáci přidají, podílí se na šikaně nejslabších a během toho cítí uspokojení.

Páté stádium

Poslední stádium šikanování se vyznačuje naprostou poslušností téměř všech jedinců a přijetím pravidel agresorů. Dochází k rozčlenění kolektivu na dvě skupiny, otrokáře a otroky. Otrokáři jsou tyraní, kteří sami sebe nazývají různými označeními spjatými s disponováním moci. Naopak otroci jsou oběti šikany, kteří jsou nazýváni degradujícími označeními.

Otrokáři berou otrokům vše, co je zužitkovatelné: materiální věci, jejich těla i mysl. Veškeré hranice tyranů byly zbourány a mají potřebu násilné činy opakovat. Oběti jsou stále podřízenější a svolné ke všemu.

V některých případech je původce šikanování a vůdce jádra agresorů jedinec, který je na pomyslné škále oblíbenosti na úplném vrcholu. Tento jedinec působí jako vzorný žák, má vytríbené chování a je celkově oblíbený mezi dospělými. Pokud by se vyskytly nějaké náznaky potřeby pomoci ze strany nesympatického, průměrného žáka, byly by za těchto okolností ignorovány. Násilí již prostupuje oficiální školní uspořádání, což značí naprosté vítězství šikany. (Kolář, 2001, s. 36–40)

„Důkazem moci nad těmito otroky je to, že jim otrokáři mohou způsobovat bolest, znásilňovat je všemi způsoby, a oni nejsou schopni se bránit.“ (Kolář, 2001, s. 40)

2 PROTAGONISTÉ ŠIKANY

Hlavními účastníky šikany jsou agresor a oběť. Avšak šikana se dotýká mnohem více osob, které ovlivňují samotný počátek, průběh i ukončení šikany. Tyto osoby mohou šikanu zásadně ovlivnit a je důležité je zmínit. (Říčan, Janošová, 2010, s. 53)

Říčan a Janošová v knize Jak na šikanu uvádí celkem osm účastníků šikany.

„Jsou to: agresor a jeho pomocníci, oběť, třídní „publikum“, zastánci – spolužáci, kteří se aktivně zastávají oběti, pedagogové, rodiče zúčastněných dětí, místní komunita, veřejnost, resp. celá společnost.“ (Říčan, Janošová, 2010, s. 53)

Následně se autorka zaměří na všechny výše uvedené osoby.

2.1 AGRESOR

Mnoho lidí sdílí názor, že agresori jsou sadističtí psychopaté. To ale není pravda. Většina agresorů se neodlišuje od ostatních lidí.

Tito jedinci jsou značně sebestřední a sobečtí. Sami sebe vnímají jako středobod všeho a na základě toho mají pocit, že mravní normy mohou upravovat nebo obcházet ve svůj prospěch. Nejsou schopni pochopit muka a bolest ostatních.

Sobečtví u agresorů je způsobeno neschopností mít rád sám sebe. Primárním původcem obcházení a úpravy mravních norem je sobeckost a egocentrismus. Ohýbání norem je také způsobeno bráněním jejich sebeúcty. (Kolář, 2011, s. 119–126)

Agresor bývá často fyzicky zdatný, má sílu a je obratný. Pokud je jedinec krutý a zároveň inteligentní, může to poukazovat na jeho nevyhovující fyzickou sílu. (Říčan, 1995, s. 31–32)

Typologie agresora:

1. typ

Jedná se o jedince, který je drsný, surový, spontánní a jednoduchý. Má poškozený vztah k autoritám a má kázeňské potíže. Tento jedinec může být dokonce součástí gangu, který se dopouští trestné činnosti.

Agresor šikanuje krutě a nemilosrdně, dožaduje se naprosté podřazenosti a šikanu využívá jako prostředek k zastrašení jiných osob.

Rodiče agresorů jsou často vůči dětem agresivní a suroví.

2. typ

Tento jedinec je způsobilý, slušný, má vytríbené vystupování, je vychováván k narcismu a je značně úzkostný.

Šikana je záměrná, promyšlená a často utajená, bez svědků.

Rodiče agresorů jsou obvykle přísní a chladní.

3. typ

Jedinec je v kolektivu oblíbený, je výřečný, sebevědomý a optimistický.

Tento jedinec šikanuje z důvodu obveselení sebe i druhých.

V rodině je patrný výskyt citové subdeprivace a chybí duchovní hodnoty a mravní normy. (Kolář, 2001, s. 86–87)

2.2 OBĚŤ

Obětí šikany se může stát jakékoli dítě, ale jsou jisté znaky nebo odchylky, díky kterým je pravděpodobnější, že se jedinec může stát středem zájmu agresora. (Říčan, Janošová, 2010, s. 58)

Oběť bývá většinou plachá, bojácná a neoblíbená v kolektivu. Je to jedinec, který je na pohled slabý. Agresor si může vybrat oběť i na základě různých odlišností, např. ve vzhledu.

Oběť je často rodiči nadměrně ochraňována a v případě konfliktu si neumí poradit a zastat se sama sebe. Tyto děti se neadaptovaly na pravidla života ve společnosti. (Bourcet, Gravillová, 2006, s. 22–23)

Pokud se jedná o chlapce, jsou dost často fyzicky slabí. Mohou to být děti se syndromem ADHD, provokativní děti, sebestředné děti, které si nenašly přátele, děti ze sociálně slabých rodin, děti, které se snaží zalíbit učiteli a nadměrně s ním kooperují, nově přichozí dítě ve sladěném kolektivu atd. (Říčan, Janošová, 2010, s. 59–62)

Typologie obětí:

1. typ: Oběť na první pohled

Tyto oběti jsou na první pohled slabé. Ze stránky fyzické jsou vysoké a štíhlé, obvykle mají nezvyklou barvu vlasů a v jejich obličejí lze vyčíst bázlivost a slabost. Ve škole sedí samy, jsou zamklé a neumí se prosadit. Neumí se bránit a na prvotní legrácky reagují útekem, pláčem nebo vztekem, což kolektiv pobídne k pokračování v tomto chování. Často jde o jedince, kteří jsou přílišně ochraňováni a jejich vlastní aktivita je potlačována. Rodiče jim často říkají, aby určité věci nedělali, někam nechodili, aby mlčeli nebo neběhali. Tímto se stanou pasivními a sami o nic neusilují.

2. typ: Oběť, která je dlouhou dobu ochraňována matkou či babičkou

Jedná se o jedince, jejichž převážně matky a babičky nedokáží přijmout fakt, že dítě by už mělo být samostatné. Mají potřebu za dítě vše vyřídit a dohlížet na něj.

3. typ: Handicapované dítě

Takové děti se stávají velmi snadno cílem agresorů. Pokud je handicapovaný jedinec integrován do základní školy, je potřeba, aby byla dobře připravena a pedagog by měl mít povědomí o potřebách, které konkrétní postižení obnáší.

4. typ: Dítě pedagoga

Jako poslední je dítě učitele. Jedná se o děti, jejichž rodič učí na stejné škole, kde dítě studuje, popř. své dítě dokonce sám učí. Ostatní žáci jsou přesvědčeni, že dítě pedagoga má vždy výhodu, např. ví, kdy bude probíhat zkoušení, zná odpovědi k testu nebo od kolegy rodiče pedagoga dostane lepší známku díky své snaživosti. Může se tak stát obětí šikany.

Pokud je pravděpodobné, že pedagog bude své dítě učit, je vhodné umístit dítě do jiné školy. (Martínek, 2009, s. 139–141)

2.3 TRÍDNÍ „PUBLIKUM“

Agresori také šikanují z důvodu demonstrace své moci před ostatními spolužáky, které chtějí ohromit. Také mohou chtít ohromit dívky. Těm chtějí předvést svou sílu, mužnost a nadřazenost nad ostatními. (Říčan, Janošová, 2010, s. 63-64)

2.4 ZASTÁNCE – SPOLUŽÁK, KTERÝ SE AKTIVNĚ ZASTÁVÁ OBĚTI

Těchto jedinců je v kolektivech málo. Bývají to prosociální děti, hlavně dívky, kterým je vtisknuta rodinná výchova. Jsou populární a mocní v kolektivu. (Říčan, Janošová, 2010, s. 64-65)

2.5 PEDAGOG

Pedagog působí na jedince i skupiny především prostřednictvím jeho osobnosti. Je důležité, aby znal sám sebe, své možnosti a limity. Pokud tomu tak není, negativně působí na své žáky. (Kolář, 2001, s. 91)

Učitel se může stát spoluúčastníkem šikany tím, že nevědomě pomůže zahájit nebo prohloubit šikanování, např. učitel poukazuje na ostrakizovaného jedince, neprofesionálně uskuteční sociometrické vyšetření atd.

Pokud si učitel povšimne projevů šikany, občas je vědomě či nevědomě přehlíží. Pedagog je povinen šikanu řešit, ovšem z výzkumu vyplývá, že pomoci se oběť často nedočká. Učitelé se mnohdy nechtějí do těchto konfliktů zapojovat a nechávají děti, ať si vzniklé konflikty vyřeší samy.

Je možné, že učitelé s agresorem tajně sympatizují, jelikož má odvahu porušovat pravidla a použít svoji sílu. (Říčan, Janošová, 2010, s. 65–68)

2.6 RODIČE ZÚČASTNĚNÝCH DĚTÍ

Rodiče agresorů

Rodinné vztahy a výchova mohou mít podíl na tom, zda se dítě stane agresorem. Avšak toto je již nastíněno v podkapitole 1.3. Příčiny šikany. Zde by se autorka ráda zaměřila na reakce rodičů na zjištění, že jejich dítě je agresor.

Avšak, mělo by být zmíněno, že rodiče agresorů mohou být i slušní lidé s morálními hodnotami, kterým se výchova dítěte bez jejich tušení vymkla kontrole. Nebo rodičem mohou být matky samoživitelky, které je samotné straší, jak jejich dítě vyspívá a jak se chová.

Rodiče často o probíhající šikaně nevědí. Když se tuto informaci dozví, mohou reagovat různě, např. omlouvat své dítě a šikanu zlehčovat nebo naopak dítě fyzicky potrestat. Oba uvedené případy agresivitu u agresora spíše posilní. Jiní chování svých dětí hodnotí pozitivně. Vnímají to jako znak toho, že má dítě „ostré lokty“ a ve světě se prosadí.

Někteří rodiče se při řešení šikany se školou chovají povýšeně a svoje dítě obhajují jakkoli. Tím sami sebe staví do role nepřímého aktéra šikany.

Rodiče obětí

Oběti často pochází z rodin, kde je nadprůměrně ochranná matka, otec není přítomen a oběti chybí mužský vzor. Jako další jsou rodiny s převládající, dominantní matkou a submisivním otcem, popřípadě otec není přítomen a partner matky nemá zájem o výchovu dítěte. Někteří rodiče obětí mají nízké sebevědomí, jsou nejistí a úzkostní. Jiní zase mohou být chladní, nelítostní a přísní.

Rodiče obětí se o šikaně často dozvídají dříve než rodiče agresorů. Dítě se buď svěří nebo sami rodiče vidí na svém dítěti známky šikany.

Rodiče obvykle z důvodu prosby svých dětí na šikanu nijak nereagují.

Reakce na šikanování jejich dítěte je různá. Mohou dítě obviňovat z šikany, radit mu, aby se nebránilo agresorovi nebo mohou brát šikanu na lehkou váhu. Avšak někteří reagují vhodně: jsou dítěti citovou podporou, opatří dítěti ochranu, informují se a kooperují se školou. (Říčan, Janošová, 2010, s. 68–70)

2.7 MÍSTNÍ KOMUNITA

Šikana ve škole je ovlivňována také místními poměry. Na místní komunitě závisí např. výskyt šikany ve škole nebo možnosti její redukce. Šikana ve škole může být částečně ovlivněna prestiží školy a s ní souvisejícími, mocní sponzoři, politicky aktivní občané nebo skupiny, jejichž aktivity jsou v rozporu se zákonem. (Říčan, Janošová, 2010, s. 71)

2.8 SPOLEČNOST

Škola a společnost jsou vzájemně propojené. Děti přebírají chování, přesvědčení a názory nejen od svých rodičů, ale i od ostatních příslušníků této země. (Říčan, Janošová, 2010, s. 71)

„Vztahy mezi spolužáky jednotlivé třídy jsou obrazem celospolečenských poměrů.“
(Říčan, Janošová, 2010, s. 71)

3 NÁSLEDKY ŠIKANY

Šikana poškozuje nejen oběť, ale i agresora, celou skupinu a další osoby, jako je např. rodina oběti. Šikana se může drtivě dotknout a zasáhnout každého. (Kolář, 2001, s. 99)

3.1 ŠKODY V NEMOCNÉM KOLEKTIVU

Jak je již výše uvedeno, šikana poškozuje i skupinu a její členy.

Oběť, z důvodu psychického a fyzického trýznění, je často dlouhodobě poškozená, a to na psychickém i fyzickém zdraví. U brutální formy šikany nebo v pokročilých stádiích šikany je oběť dokonce ohrožená na životě.

U agresora, se kterým po zjištění šikany nepracují odborníci na jeho nápravě, se posilují antisociální postoje i možnost spáchání trestného činu v budoucnosti. Agresorovi totiž nebyly stanoveny hranice v tom, co nesmí.

Ostatní žáci, kteří se stanou svědky šikany, přicházejí o iluze o společnosti, která by měla ochránit jedince před násilím. V budoucnu pak mohou být pasivní a lhostejní vůči násilí, kterému jsou svědkem, nebo se dokonce sami mohou stát agresorem.

Skupina zasažená šikanováním a její členové jsou imunní vůči výchovným a výukovým snahám pedagoga. Kolektiv zasažený šikanou postrádá výchovnou funkci, kterou má nezasažený, zdravý kolektiv. Výukový účinek v takovém kolektivu je velmi malý. (Kolář, 2001, s. 99–100)

3.2 NÁSLEDKY ŠIKANY U OBĚTÍ

Nejvíce zasažené šikanou jsou její oběti. Míra poškození obětí se odvíjí od intenzity šikany, obranyschopnosti oběti a od toho, zda byla šikana krátkodobá či dlouhodobá. (Kolář, 2001, s. 100)

Následky šikany lze rozdělit na následky u obětí počátečních stádií a pokročilých stádií a následky okamžité a dlouhodobé.

3.2.1 OBĚTI POČÁTEČNÍCH STÁDIÍ ŠIKANY

Jedná se o oběti prvních třech stádií šikany. Někteří lidé se možná domnívají, že právě oběti počátečních stádií šikany nejsou nijak závažně poškozeny. To však není pravda.

Potřeby těchto žáků jsou ve škole obvykle opomíjeny. Žák se cítí ve škole nekomfortně a vytváří si k ní negativní vztah. Oběti jsou poškozeny na sociální a osobnostní úrovni, což se projevuje roztěkaností při výuce, špatnými známkami, vysokou omluvenou i neomluvenou absencí, nejistotou a úzkostí nebo poškozením v hodnocení sebe samého.

Dlouhotrvající vystavení jedince stresu a násilí vede k narušení jeho osobnostního vývoje. (Kolář, 2001, s. 102–103)

„Prožívání bolesti vede dříve nebo později k přetížení adaptačních mechanismů. Dojde k vyčerpání nervové soustavy a objeví se neuróza nebo psychosomatické potíže.“
(Kolář, 2001, s. 103)

3.2.2 OBĚTI POKROČILÝCH STÁDIÍ ŠIKANY

Jedná se o oběti čtvrtého a pátého stádia šikany. Tyto oběti jsou vážně, někdy celoživotně, poškozeny. Poškození se týká celé jejich osobnosti.

Některé oběti řeší šikanu tím, že spáchají sebevraždu.

Při dlouhodobé surové šikaně se oběti mohou začít bát o svůj život. Jedinci mají potíže se spánkem a psychosomatické problémy.

Po skončení šikany se může jevit, že se oběť rychle „oklepala“ a působí zdravě a vyrovnaně. Avšak poranění je tak hluboké, že se při větším vyčerpání objevuje poraněná osobnost dřívější oběti. Jedinec má deprese a někdy i myšlenky na sebevraždu.

Oběti čtvrtého a pátého stádia šikany se často vzdávají, od všeho unikají a ukrývají se. Po příchodu domů je těžké si s nimi promluvit o jejich potížích a celkově se s nimi sblížit.

Jedinci, kteří se stali obětí té nejsurovější šikany, mají vážné pozdní následky, např. deprese, obtíže v přizpůsobení se a poškozený vývoj osobnosti. (Kolář, 2001, s. 101)

Oběti školní šikany mohou trpět posttraumatickou stresovou poruchou, jelikož šikana může být pro některé oběti traumatizující. (Janošová In: Janošová et al, 2016, s. 218)

Tato porucha vzniká po prožití duševně traumatizující, děsivé, někdy až katastrofické události. Porucha se neváže na konkrétní věk, může se objevit u jedince kteréhokoli věku. Nástup symptomů může být okamžitý po prožití traumatické události nebo po měsících až letech od dané traumatické zkušenosti.

U jedince dochází k znovuprožívání traumatického zážitku v podobě vzpomínek nebo nočních můr. Jedinci se snaží vyhnout činnostem a situacím, které by jim mohly připomenout traumatizující zkušenost. Jedinci nemají zájem o dříve oblíbené činnosti, jsou emočně labilní, lhostejní vůči ostatním lidem nebo trpí pocitem odcizení a obvykle se u nich objevuje úzkost, deprese i sebevražedné myšlenky. Také mají problémy s pamětí, soustředěním a spánkem, trpí nadměrnou podrážděností a záchvaty agresivního jednání, i když podnět k výbuchu agresivního jednání není nebo je minimální a nesmyslný. (Vizinová, Preiss, 1999, s. 26–29)

Oběti školní šikany, jejichž zážitky byly natolik traumatizující, že u nich vypukla posttraumatická stresová porucha, by měly docházet na terapii vedenou odborníkem. (Field, 2009, s. 70)

3.2.3 OKAMŽITÉ NÁSLEDKY

Šikanované dítě nepůsobí jako běžné, zdravé a šťastné dítě.

Okamžité následky školní šikany lze pozorovat na oběti v oblasti tělesné, intelektuální, společenské a emocionální.

Tělesné následky šikany mohou být: viditelná fyzická zranění (hematomy, řezné rány atd.), bolest v oblasti hlavy či břicha, nechtěný únik moči nebo stolice, poruchy spánku, nedostatečné nebo nadprůměrné množství přijímané potravy, signály a úzkostný vzhled a nevhodné držení těla.

Mezi intelektuální následky šikany patří např. snížená pozornost i motivace k učení, nezapojení se do debat, nepokládání otázek, vyhýbání se skupinovým pracím, obavy ze zpětné vazby z důvodu kritiky mířené na jeho osobu. Dítě, které je chytré, se může

bát dát najevo jeho vědomosti a to, že zná odpovědi na kladené otázky pedagogem v hodině.

Jako další jsou společenské následky. Ty se projevují například tak, že u dítěte nedochází k vývoji sociálních schopností nebo tyto schopnosti u jedince chybí či jsou nedostačující. Někteří jedinci, kteří se stanou cílem agresorů, jsou závislé na jednom kamarádovi a řídí se podle něj, aby o kamaráda nepřišli. Jiné oběti se mohou začít kamarádit s jedinci, jejichž sociální schopnosti jsou špatné a jsou velmi neoblíbené. Oběť šikany bývá při vybírání do týmu či rozřazení do skupin vybrána svými spolužáky jako poslední. Dítě nemá společenský život, ať už dobrovolně, ze strachu z dalšího ubližování, nebo nedobrovolně, jelikož se s ním nikdo nekamarádí. Pokud přátele má, cítí se v bezpečí pouze s konkrétními kamarády a také doma. Někteří jedinci mají potíž v navázání přátelství i po skončení šikany.

Poslední jsou následky emocionální. Dítě, které trpí vysokou mírou obav a úzkosti, se není schopné uvolnit a docílit klidového stavu. Dítě se kvůli šikaně může cítit beznadějně nebo rozčileně. Některé oběti vypouští své napětí doma, kde jsou surové, rozčilené a nepřátelské. Některé oběti šikany se agresorům brání, což situaci jen zhorší, jiné oběti vůči šikaně nic nepodniknou, jelikož se cítí bezbranně. Emocionální vyhoření a zvnitřnění vzteku může způsobit u dítěte popírání šikany, pocity smutku nebo dokonce deprese.

Šikana také ovlivňuje sebevědomí oběti. Oběť má nízké sebevědomí a viní sama sebe kvůli tomu, že se nedokáže šikaně ubránit. Oběť nemá ráda sama sebe, odstrkuje druhé a je osamělá. (Field, 2009, s. 65–69)

3.2.4 DLOUHODOBÉ NÁSLEDKY

Některé oběti školní šikany mohou pociťovat její následky i několik let po jejím skončení. Oběti mohou mít nízkou sebedůvěru a trpí sociální izolací v dospělosti. Ostýchavé oběti školní šikany se v dospělosti mohou potýkat s obtížemi ve vytvoření a udržení si zdravého vztahu. Oběti mohou mít omezený výběr zaměstnání, jelikož nemusí získat vzdělání odpovídající jejich znalostem a předpokladům z důvodu stresu, deprese či nízké motivace ke vzdělávání. Dalším důvodem můžou být chybějící společenské schopnosti, které jsou potřebné k výkonu některých povolání. Některé oběti

školní šikany se mohou stát oběťmi šikany v zaměstnání. Následky šikany na pracovišti jsou horší než následky školní šikany. (Field, 2009, s. 71)

Jako možné dlouhodobé následky u oběti šikany v dětství uvádí Vágnerová (2008, s. 802) poškozené sebehodnocení oběti, ztracený pocit bezpečí a zvýšenou nedůvěru ke světu.

U oběti šikany v dětství dochází častěji ke vzniku psychických potíží a poruch v dospělosti. Dlouhodobé duševní následky zahrnují obtíže při fungování ve společnosti. Bývalé oběti šikany mohou pociťovat úzkost v interpersonálních vztazích a udržovat se v neustálém očekávání ohrožení jejich osoby. Vyskytují se u nich deprese, suicidální myšlenky a poruchy osobnosti. Oběti šikany mohou také v budoucnu trpět poruchami příjmu potravy. (Sandoval et al., 2014, s. 323)

Šikana v dětství může také zapříčinit zhoršení fyzického zdraví. Podle studie Mamun et al. mají bývalé oběti šikany, bez ohledu na pohlaví, zvýšenou hodnotu BMI a riziko výskytu obezity v dospělosti, oproti jedincům, kteří se nestali oběťmi šikany v dětství. (Mamun, A. A. et al., 2013 cit. dle Sandoval et al., 2014, s. 323)

Mezi dlouhodobé následky u oběti šikany lze zařadit i její násilné jednání, páčání trestných činů a kriminalitu v dospělosti, popř. několik let po skončení školní šikany. (Smokowski, Evans, 2019, s. 81)

4 ŘEŠENÍ ŠIKANY

4.1 VYŠETŘOVÁNÍ ŠIKANY

Prvním krokem řešení šikany je její vyšetřování, které je v mnoha případech složité.

Šikanu lze odhalit tak, že je jí například pedagog, jiný zaměstnanec školy nebo rodič přímo svědkem nebo si rodič či pedagog povšimne přímých či nepřímých známek šikany. (Říčan, Janošová, 2010, s. 73–76) Znamky šikany autorka již rozebírala v podkapitole 1.5 Varovná znamení.

Než pedagog zahájí proces vyšetřování šikany, je důležité, aby zjistil či odhadl její závažnost. To znamená, v jakém stádiu se šikanování nachází (tj. počáteční nebo pokročilé stádium šikany). Stádium šikany pedagog zjistí na základě jednání žáků a atmosféry v kolektivu. Počáteční stadium šikany se vyznačuje např. otevřeností oběti ohledně toho, kdo je agresor, svědci šikany se šikanou nesouhlasí, svědci agresí a násilí nepopírají a s obětí soucítí. Pokročilé stádium šikany se vyznačuje tím, že oběti jsou vystrašené a nechtějí o šikaně mluvit, svědci šikanu popírají, členové kolektivu oběť znevažují a agresora naopak oceňují a brání a atmosféra v kolektivu je značně napjatá. Dále by měl pedagog zjistit, jaká je míra a četnost násilí, doba trvání šikany (pokud šikana trvá déle než tři měsíce, je pravděpodobné, že se jedná o pokročilé stádium šikany) a počet agresorů a obětí šikany (pokud se jedná o větší množství obětí (tři a více) i agresorů (tři a více), jedná se zřejmě o pokročilé stádium šikany).

Dalším krokem je zvolení strategie vyšetřování šikany a aplikace jejích kroků. Existuje několik strategií vyšetřování šikany. Strategie lokální a vnější, která představuje strategii první pomoci při zjištění šikany, je nejméně časově náročná a je vhodná pro počáteční stadia šikany, která může škola vyřešit sama. Tato strategie je zaměřená na zmapování známek šikany a na vyšetřování konkrétních žáků.

Strategie obsahuje celkem pět kroků:

1. Rozhovor s oběťmi a informátory

Cílem těchto rozhovorů je zmapování vnějšího obrazu konkrétního případu šikany.

2. Objevení vhodných svědků

Pedagog by měl ve spolupráci s oběťmi šikany a informátory nalézt členy kolektivu, kteří by souhlasili s pravdivým vypovídáním ohledně nastalé situace.

3. Rozhovory se svědky

Dalším krokem jsou rozhovory se svědky. Ty by měly být prováděny s každým žákem zvlášť.

4. Zaopatření ochrany obětí

Pořadí tohoto kroku není pevně dané. Pokud se pedagog dozví od informátora, že např. agresor bude čekat na oběť po skončení výuky, je zapotřebí, aby pedagog zajistil ochranu oběti okamžitě a aby se oběť dostala bezpečně domů.

V případě počátečních stádií šikany většinou nejsou zapotřebí žádná zvláštní bezpečnostní opatření. Co se týče pokročilých stádií šikany, může být v některých případech nutné uvolnit oběť na delší dobu ze školy nebo jí okamžitě zařídit přestup na jinou školu.

5. Rozhovor s agresorem, popř. agresory

Rozhovor s agresorem je vždy posledním krokem vyšetřování. Pokud pedagog nechce, aby agresor vše zapřel a pomstil se informátorům, musí mít shromážděné důkazy a zmapované známky šikany. Účelem rozhovoru je okamžité zastavení agresora a ochrana oběti. Často je během rozhovoru agresor „přitlačen ke zdi“. Je mu například sděleno, že bude okamžitě vyloučen ze školy, pokud se ještě objeví i jen náznak šikany a agrese z jeho strany, popř. že bude informována policie o jeho činech. (Kolář, 2001, s. 110–115)

Pokud se jedná o pokročilé stádium šikany, je nutné okamžitě zajistit oběti ochranu, nedělat ve vyšetřování podstatné kroky a zahájit spolupráci s jedním z odborných pracovišť (např. středisko výchovné péče nebo pedagogicko-psychologická poradna). (Kolář, 2001, s. 112) Pokud mají agresorovy činy povahu trestných činů, je vhodné informovat o této skutečnosti Policii ČR. (Říčan, Janošová, 2010, s. 74)

4.2 NÁPRAVA

Po zjištění všech potřebných informací přichází na řadu náprava. (Kolář, 2001, s. 120)

Kolář (2001, s. 121–129) rozlišuje dvě metody nápravy. Tyto metody slouží jako první pomoc a nejedná se o léčbu celého kolektivu a nezaměřují se na příčiny vzniku šikany. Metody mají za cíl šikanu zastavit, zajistit oběti ochranu a obnovit především mravní normy.

1. metoda – Metoda vnějšího nátlaku

Cílem této metody je prostřednictvím potrestání a následného strachu u agresora zastavit jeho agresivní chování.

Metoda sestává ze tří částí:

- Individuální nebo komisionální pohovor

U počátečních stádií šikany by měl postačit rozhovor třídního učitele s agresorem a jeho rodiči. Cílem je vyvinutí pedagogického nátlaku především na agresora.

U pokročilých stádií šikany je uskutečněn komisionální pohovor. Součástí komise by měl být ředitel školy, výchovný poradce a třídní učitel. Pohovor by měl být veden vždy pouze s jedním agresorem a jeho rodiči. Pohovor by měl mít preventivně výchovný efekt. Komise může potrestat agresora některými opatřeními, např. výchovné opatření (důtka pedagoga nebo ředitele), překlad do jiné třídy, vyloučení ze školy, udělení snížené známky z chování atd.

- Oznámení o potrestání agresora třídě

Žáci dané třídy by měli být informováni o usnesení komise. Žáci jsou tímto obeznámeni s tím, že násilí není ze strany školy akceptováno.

- Ochrana oběti

Posledním krokem je zajistit oběti ochranu. To lze např. setkáváním učitele s informátory, komunikací pedagoga s rodiči oběti, vybráním ochránce oběti, pozorováním situace nebo zajištěním odborné péče pro oběť.

2. metoda – Metoda usmíření

Cílem této metody je transformace vztahu agresora a oběti. Agresorovi není udělen trest. Transformace vztahu je prováděna prostřednictvím sdílení pocitů agresora a oběti a rozvinutím empatie a soucitu u agresora.

Uplatnění metody je poměrně malé. Lze ji využít u prvních dvou stádií šikany (pokud se nejedná o brutální formu šikany) a u žáků mladšího školního věku.

Postup u metody usmíření je následující: provedení nezbytného vyšetření, které sestává pouze z prvních třech kroků vyšetřování šikany uvedených v předešlé podkapitole. Dále následuje rozhovor s obětí, která by měla souhlasit s možností usmíření s agresorem. Poté se uskutečňuje rozhovor s agresorem, který by měl také souhlasit s možností usmíření. Posledním krokem je setkání agresora a oběti. Cílem společného shledání je pochopení vzniklého problému agresorem i obětí, hledání vhodné nápravy a smíření agresora s obětí.

4.3 PREVENCE ŠIKANY

Předcházení šikany je mnohem snazší a účinnější, než ji odstraňovat. Metody prevence jsou vhodné jak na škole, kde k šikaně zatím nedošlo, ale i na škole, kde byla šikana prokázána, kde byly aplikovány určité kroky k její nápravě a nyní je důležité odstranit příčiny vzniku šikany, aby k ní znovu nedošlo. (Říčan, 1995, s. 71)

Říčan a Janošová (2010, s. 92) radí prevenci šikany do procesu řešení šikany.

Prevenci školní šikany lze rozdělit na prevenci na úrovni školy, třídy a jednotlivce.

K prevenci šikany na úrovni jednotlivce patří sledování jedinců, kteří by se mohli stát obětí. Jedná se především o žáky, kteří se již v minulosti stali obětí šikany. Pedagog sleduje potencionální oběti během obvyklých školních činností, ale i v mimořádných situacích. Nabyté poznatky může učitel doplnit do záznamu o těchto dětech nebo použít při kontaktu s rodiči. Jako další opatření proti školní šikaně na úrovni jedince je provádění pravidelných rozhovorů se všemi žáky. Rozhovory by měl vést třídní učitel s každým žákem zvlášť. Třídní učitel, díky těmto rozhovorům, zná lépe svou třídu a také se může dozvědět mnoho o vztazích mezi žáky. Rozhovory by měly předcházet výchovným problémům. Pomocí rozhovorů může třídní

učitel rozpoznat šikanovaného žáka nebo dát za úkol oblíbenému žákovi ochránit potencionální oběť šikany. (Říčan, Janošová, 2010, s. 111–117) Nejen, že by se měl pedagog zaměřit na potencionální oběti šikany a pozorovat je, ale měl by je i podporovat, povzbuzovat, zvyšovat jejich sebevědomí a zapojovat je do kolektivu a společných aktivit. (Říčan, 1995, s. 73)

Mezi prevencí na úrovni třídy lze zařadit dotazník, který je anonymní a zjišťuje zamoření třídy šikanou. Další možnost prevence je „charta třídy“. Učitel debatuje s žáky o tom, jak by se žáci měli chovat k sobě navzájem, jak by se měl chovat pedagog k žákům a žáci k pedagogovi. Na konci diskuze žáci zvolí nejdůležitější zásady chování a sepsané a všemi žáky podepsané zásady jsou vystaveny ve třídě. Následující možnosti prevence na úrovni třídy bych ráda uvedla víkendové pobyty. Těchto pobytů by se měli účastnit všichni žáci dané třídy, třídní pedagog a aspoň část rodičů. Během pobytu mají všichni možnost se lépe poznat a navázat nebo upevnit vzájemné vztahy. Pobyt by měly zabránit vzniku šikany ve třídě, ale pokud se šikana ve třídě stejně objeví, mělo by být snadné ji rozpoznat i vyřešit. Na závěr by bylo vhodné zmínit, že třídní učitel by měl podporovat a posilovat komunikaci, empatii a soudržnost mezi žáky. (Říčan, Janošová, 2010, s. 115–116) Vhodnou metodou prevence na úrovni třídy je také začlenění kooperace žáků do školních aktivit nebo výuky. Žáci jsou strategicky rozděleni pedagogem do skupin a plní zadané úkoly. Outsideri jsou zapojeni do skupinových činností a stávají se členy týmu. Kooperace by měla vést k posílení vztahů mezi žáky, vzájemnému porozumění a odstranění předsudků. (Říčan, 1995, s. 82–83)

Poslední je prevence na úrovni školy. Mezi pedagogy i vedením školy by měla panovat vzájemná solidarita. Dalším preventivním opatřením je dozor. Pokud jsou chodby a třídy kontrolovány pedagogy, tak agresor nemá dostatek času k šikanování. Jako další by měl školní řád obsahovat princip vzájemné sounáležitosti a ohleduplnosti a také výslovné zakázání ubližování druhým a tělesného násilí. Žákům by také měly být vštěpovány základní hodnoty, kterými se ve společnosti řídíme (např. empatie, úcta k druhým, vzájemná sounáležitost). Nestačí, když pedagog dětem sdělí, že by se těmito hodnotami měly řídit. Sám pedagog by měl jít dětem příkladem a na základě těchto hodnot by se měl chovat a jednat. V souvislosti s šikanou by měly být dětem vštěpovány dvě zásady, a to úcta k druhým a ochrana slabých jedinců. Další opatření

proti školní šikaně je informovanost žáků i rodičů o výskytu šikany na škole. O výskytu šikany by měli být informováni rodiče žáků, kteří nastupují do 1. ročníku základní školy, popřípadě střední školy a také rodiče potencionálních obětí šikany, kteří nebudou v případě šikany jejich dítěte zaskočeni a budou připraveni požádat školu o její řešení. Posledním preventivním opatřením na úrovni školy jsou vztahy rodičů a pedagogů. Ty jsou často napjaté a vyostřené a mezi pedagogy a rodiči žáků schází důvěra a kooperace, což není vhodné ani pro situaci, kdy šikana nastane a je potřeba ji řešit. Je vhodné, aby mezi sebou z důvodu předcházení vzniku šikany učitelé a rodiče komunikovali a měli v sebe důvěru. (Říčan, Janošová, 2010, s. 111–113)

Nakonec by autorka ráda dodala, že mimo jiné existuje „Metodický pokyn ministryně školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci a řešení šikany ve školách a školských zařízeních (č.j. MSMT-21149/2016)“. Tento dokument je schválen vedením Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy. Jak z názvu vyplývá, dokument se zabývá nejen informacemi o šikaně a jejím řešením, ale také prevencí šikany ve školských zařízeních. (MŠMT, 2016)

PRAKTICKÁ ČÁST

5 DLOUHODOBÉ NÁSLEDKY U OBĚTÍ ŠKOLNÍ ŠIKANY

V této kapitole bakalářské práce se autorka zabývá kvalitativním výzkumem zaměřeným na dlouhotrvající následky školní šikany. Věnuje se cílům výzkumu a výzkumným otázkám, následně metodice výzkumu, kde uvádí i základní informace o respondentech. Další podkapitoly tvoří výsledky výzkumu a diskuze.

5.1 CÍLE VÝZKUMU

Hlavním cílem praktické části této bakalářské práce je zjistit, jak oběti školní šikany vnímají její dlouhodobé následky na vlastní osobě.

Díličními cíli praktické části jsou:

- Přiblížit zkušenosti respondentů – obětí – se školní šikanou.
- Popsat vnímané následky školní šikany po jejím skončení.
- Zjistit současné pozitivní následky školní šikany.
- Zjistit současné negativní následky školní šikany.

Výzkumné otázky jsou tedy následující:

1. Jaké jsou zkušenosti respondentů se školní šikanou?
2. Jaké následky vnímaly oběti školní šikany – respondenti – po jejím skončení?
3. Pociťují oběti i v současnosti pozitivní následky školní šikany na svojí osobě?
4. Pociťují oběti i v současnosti negativní následky školní šikany na svojí osobě?

5.2 METODIKA VÝZKUMU

S ohledem na výše uvedené cíle bakalářské práce a výzkumné otázky byl zvolen kvalitativní přístup.

„Podstatou kvalitativního výzkumu je doširoka rozprostřený sběr dat bez toho, že by na počátku byly stanoveny základní proměnné. Stejně tak nejsou předem stanoveny hypotézy a výzkumný projekt není závislý na teorii, kterou již předtím někdo vybudoval. Jde o to do hloubky a kontextuálně zakotveně prozkoumat určitý široce definovaný jev a přinést o něm maximální množství informací.“ (Švaříček, Šeďová a kol., 2014, s. 24)

„Hypotézy či teorie vzniklé na základě kvalitativního výzkumu však není možné zobecňovat. Jsou platné právě jen pro vzorek, na kterém byla data získána. Při psaní práce by na to neměli výzkumníci v žádném případě zapomínat a měli by se vyvarovat výroků, které zobecňují uvedená tvrzení.“ (Švaříček, Šeďová a kol., 2014, s. 25)

Získaná data byla hodnocena a zpracována na základě logické analýzy dat. Data byla získána od respondentů prostřednictvím polostrukturovaných rozhovorů.

Ve způsobu formulování výsledků výzkumu autorka čerpala z obhájené bakalářské práce, konkrétně z formulování podkapitoly 5.4 Analýza a interpretace získaných dat. Odkaz na výše uvedenou bakalářskou práci, jejíž autorkou je Zuzana Vorudová: https://theses.cz/id/3wsmew/BP_Vorudov_Zuzana.pdf

5.2.1 METODA SBĚRU DAT

Jako metodu sběru dat byl zvolen hloubkový rozhovor, a to konkrétně polostrukturovaný rozhovor.

„Prostřednictvím hloubkového rozhovoru jsou tedy zkoumáni členové určitého prostředí, určité specifické sociální skupiny s cílem získat stejné pochopení jednání událostí, jakým disponují členové dané skupiny. Pomocí otevřených otázek může badatel porozumět pohledu jiných lidí, aniž by jejich pohled omezoval pomocí výběru položek v dotazníku.“ (Švaříček, Šeďová a kol., 2014, s. 159–160)

Rozlišují se dva hlavní typy hloubkového rozhovoru, a to polostrukturovaný a nestrukturovaný rozhovor. Polostrukturovaný rozhovor je založený na předem připraveném seznamu témat a otázek. Nestrukturovaný, jinak také narativní, rozhovor může vycházet pouze z jedné, předem připravené otázky a další otázky se odvíjí od získaných informací od dotazované osoby. (Švaříček, Šed'ová a kol., 2014, s. 160)

Pro rozhovor autorka zvolila tyto otázky:

1. Popište mi Vaše zkušenosti se školní šikanou.
Kolik Vám bylo let, když se šikana odehrávala?
Kdo byl agresor?
Jakým způsobem jste byl/a šikanován/a?
Byl někdo, kdo se Vás zastal?
2. Jak se šikana řešila?
3. Pociťoval/a jste v dětství, po skončení šikany, nějaké následky školní šikany na vlastní osobě?
Pokud ano, jaké?
4. Pociťujete i v současnosti pozitivní následky školní šikany na vlastní osobě?
Pokud ano, jaké?
5. Pociťujete i v současnosti negativní následky školní šikany na vlastní osobě?
Pokud ano, jaké?
6. Myslíte si, že se negativní následky školní šikany v budoucnu zmírní či dokonce vymizí?
7. Je nějaká informace, která nebyla během rozhovoru zmíněna a rád/a byste ji doplnil/a?

Rozhovory byly se souhlasem respondentů nahrány na diktafon a následně byl u jednotlivých rozhovorů prováděn doslovný přepis. Jeden z rozhovorů, konkrétně rozhovor s respondentkou č. 1, je uveden v Příloze.

5.2.2 VÝZKUMNÝ VZOREK

Výzkumný vzorek tvoří šest dospělých jedinců, čtyři ženy a dva muži. Respondenti se věkově pohybují v rozmezí 22 až 28 let.

Typ výzkumného vzorku je záměrný (účelový), jelikož autorka na základě stanovených cílů bakalářské práce hledala a záměrně vybírala dospělé jedince, kteří se stali na základní škole obětí šikany.

Jak již bylo uvedeno, rozhovory autorka provedla s šesti dospělými jedinci, kteří si prožili školní šikanu, konkrétně na základní škole a byli v roli oběti.

Výzkumný vzorek autorka získala na základě žádosti o pomoc směřovanou na její přátele. Tři respondenti jsou z okruhu autorčiných přátel. Další tři respondenti jsou známí jejích přátel, kteří byli ochotni poskytnout rozhovor.

Následně by autorka ráda přiblížila výzkumný vzorek. Jednotliví respondenti byli označeni písmenem „R“ a číslovkou od jedné do šesti.

R1: žena, 22 let. Jedná se o moji kamarádku. Respondentka studuje vysokou školu. Byla šikanovaná od 3. do 7. třídy základní školy, tedy v osmém až dvanáctém roce života. Základní škola se nachází v malém městě v Plzeňském kraji, kde již nebydlí. Současně žije ve velkém městě, kde i studuje.

R2: žena, 28 let. Opět se jedná o moji kamarádku. Respondentka vystudovala vysokou školu a momentálně již pracuje v oboru, který studovala. Šikana probíhala od 7. do 9. třídy základní školy, ve věku dvanácti až čtrnácti let. Respondentka navštěvovala základní školu v malém městě v jižních Čechách, kde i v současnosti bydlí.

R3: muž, 26 let. Respondent je dobrým přítelem mé kamarádky. Tento rok dokončil studium na vysoké škole a pracuje v oboru, který vystudoval. Šikanován byl od 4. do 7. třídy základní školy, ve věku deseti až třinácti let. Základní škola se nachází v okresním městě Plzeňského kraje, kde již nebydlí. Momentálně žije v hlavním městě České republiky.

R4: žena, 24 let. Jedná se o známou mého kamaráda. Po předchozím úspěšném studiu vyšší odborné školy respondentka pokračuje ve studiu na vysoké škole. Při studiu zároveň pracuje. Šikana probíhala v 7., 8. a 9. třídě základní školy. Šikana se tedy odehrávala ve dvanáctém, třináctém a čtrnáctém roce života ženy. Základní škola, kterou respondentka navštěvovala, se nachází v krajském městě Plzeňského kraje, kde již nebydlí.

R5: žena, 23 let. Jedná se o moji kamarádku. Respondentka navštěvovala stejnou základní školu jako já, odkud se také známe. Vystudovala střední odbornou školu a pracuje v oboru. Šikanovaná byla v 8. a 9. třídě základní školy, ve věku třinácti a čtrnácti let. Základní škola se nachází v malém městě v jižních Čechách, kde respondentka už několik let nebydlí.

R6: muž, 25 let. Respondent je známý mé kamarádky. Úspěšně ukončil střední odborné učiliště a v současné době pracuje v oboru, který vystudoval. Šikanován byl v 6. až 8. třídě základní školy, v jedenáctém až třináctém roce života. Základní škola se nachází v okresním městě Jihočeského kraje, kde od narození žije.

5.2.3 PRŮBĚH SBĚRU DAT

Všichni respondenti byli milí a vstřícní a ochotně se podělili o své zkušenosti a poskytli autorce rozhovor.

Rozhovory s vybranými respondenty byly prováděny od září do listopadu roku 2022. Čtyři rozhovory byly uskutečněny v kavárně a dvě respondentky pozvaly autorku k sobě domů, kde se rozhovor s každou z nich uskutečnil.

Všechny rozhovory trvaly přibližně 30 minut.

5.2.4 ETICKÁ DIMENZE VÝZKUMU

„Etické otázky hrají ve společenskovědním výzkumu důležitou roli. Existují různé standardy a doporučení, které vymezují etická pravidla aplikovatelná ve výzkumu (např. APA standardy, APA, 1994).“ (Hendl, 2008, s. 153)

Hendl (2008, s. 153) uvádí několik zásad etického konání během výzkumu. Ráda bych zmínila tři z nich:

- Získání poučeného souhlasu (Jedinec se může zúčastnit výzkumu pouze v případě, že s tím sám souhlasí a je předem informován o všech skutečnostech týkajících se výzkumu.)
- Svoboda odmítnutí (Účastníkovi výzkumu je sděleno, že má možnost svoji účast ve výzkumu kdykoli ukončit.)
- Anonymita (Identita zkoumaných osob nesmí být nikomu sdělena. Ideálně by identitu účastníků neměl znát ani sám výzkumník.)

Těmito zásadami se sama autorka během výzkumného šetření řídila.

Všech šest účastníků výzkumu souhlasilo s jejich účastí ve výzkumu. Všem bylo sděleno, že si svoji účast ve výzkumu mohou kdykoli rozmyslet. Před začátkem rozhovoru autorka všem sdělila, že pokud jim bude momentálně rozebírané téma rozhovoru nepříjemné, mohou téma opustit a pokračovat dál, popř. mohou kdykoli celý rozhovor ukončit a odejít. Poslední zásadou je anonymita, kterou se autorka také řídila, a proto tedy identitu zkoumaných osob záměrně neuvádí. Všem účastníkům byla tato skutečnost sdělena.

5.3 VÝSLEDKY

V této podkapitole se autorka zaměřuje na výsledky výzkumného šetření. Zároveň by ráda zodpověděla stanovené výzkumné otázky a dosáhla splnění stanovených dílčích cílů.

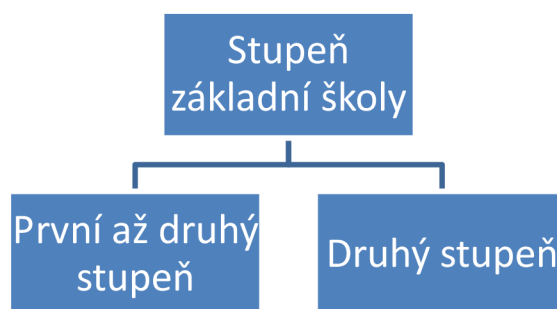
5.3.1 JAKÉ JSOU ZKUŠENOSTI RESPONDENTŮ SE ŠKOLNÍ ŠIKANOU?

První výzkumná otázka je „Jaké jsou zkušenosti respondentů se školní šikanou?“.

Prostřednictvím rozhovorů autorka zkoumá pět oblastí, díky kterým by ráda přiblížila zkušenosti respondentů se šikanou a tím zodpověděla první výzkumnou otázku a splnila první dílčí cíl výzkumu.

První zkoumaná oblast je to, na jakém stupni základní školy byli respondenti, když se šikana odehrávala. Záměrně byl zvolen stupeň místo ročníků, z hlediska větší přehlednosti.

Diagram 1: Stupeň základní školy

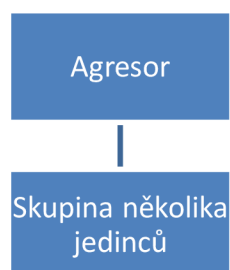

Zdroj: Autorka práce, 2022 (vlastní šetření)

Jak z diagramu vyplývá, respondenti se stali obětí šikany na prvním až druhém a druhém stupni základní školy. Ani jeden z účastníků výzkumu nebyl šikanován pouze na prvním stupni základní školy.

Druhým bodem je to, kdo byl agresor.

Diagram 2: Agresor

Zdroj: Autorka práce, 2022 (vlastní šetření)

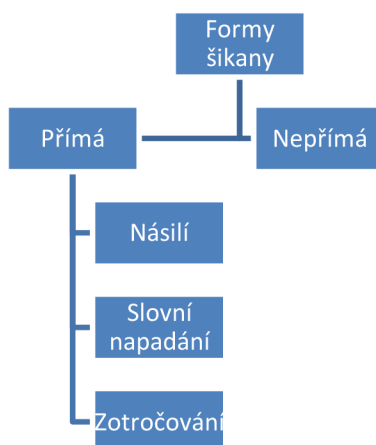
Agresori, na základě rozhovorů a zkušeností respondentů, tvoří pouze jednu skupinu, a to skupinu několika jedinců.

Oběti byly šikanovány menšími (přibližně dvě až osm osob) či většími (osm a více osob) skupinami žáků.

Některé skupiny agresorů byly tvořeny spolužáky daných obětí, jiné skupiny agresorů měly přesah jedné třídy a oběti byly šikanovány nejen spolužáky, ale i žáky jiných tříd dané základní školy. „*Když jsme měli tělák a byli jsme spojený třeba dvě nebo tři třídy, ke klukům se přidali i ostatní z těch jinejch tříd. Spolužáci mi nadávali a ti ostatní z dalších tříd se k nim přidali.*“ (Rozhovor č. 3)

Třetí oblastí první výzkumné otázky je forma šikany.

Diagram 3: Formy šikany

Zdroj: Autorka práce, 2022 (vlastní šetření)

Při vyhodnocování forem šikany se autorka opírala o dělení forem šikany Říčana a Janošové (2010, s. 21-22). Šikanu lze rozdělit na přímou a nepřímou.

Přímá forma šikany představuje násilí, což zahrnovalo strkání, kopání, mlácení respondentů pěstmi či jinými předměty, fackování, poničení nebo krádež majetku respondentů. K přímé formě šikany dále patří slovní napadení, které představuje urážení

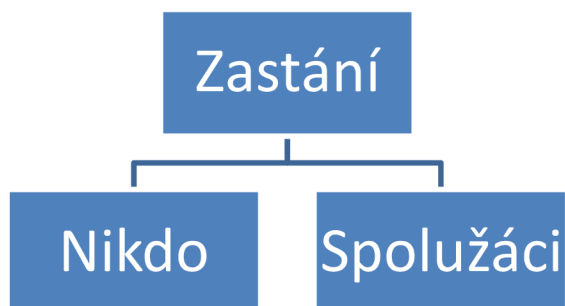
respondentů a jejich blízkých osob, nadávky, urážky, zesměšňování ošklivými poznámkami a vtipy, které se většinou týkaly vzhledu nebo chování respondenta. Jako poslední je zotročování. Jedinec je na základě vyhrožování nebo fyzického násilí přinucen ke konání zesměšňující nebo zakázané činnosti. „*Musela jsem jim dávat opsat domácí úkoly a dělat za ně i různé projekty do školy. Vyhrožovaly mi, že když to neudělám, tak řeknou učitelům, že je nutím dělat mi úkoly. Což byl přesnej opak. Taky mi vyhrožovaly, že když nebudu dělat, co ony chtějí, zařídí, abych vyletěla ze školy, nebo na mě pošlou svoje starší kamarády a ti mě už srovnají.*“ (Rozhovor č. 4)

Nepřímá forma šikany představuje sociální izolaci oběti (agresori s obětí nemluví, ignorují ji, pomlouvají ji, vylučují ji při skupinových činnostech).

Jednotlivé formy šikany se u některých respondentů vyskytovaly v různých kombinacích.

Čtvrtou zkoumanou oblastí je to, zda se někdo respondentů zastal. Je záměrně rozlišováno, zda se respondentů někdo při šikanování zastal a samotné řešení šikany, i když by se tato dvě témata mohla chápat jako synonyma. Autorku zajímá, zda se respondentů někdo zastal, když se stal svědkem jejich ubližování.

Diagram 4: Zastání

Zdroj: Autorka práce, 2022 (vlastní šetření)

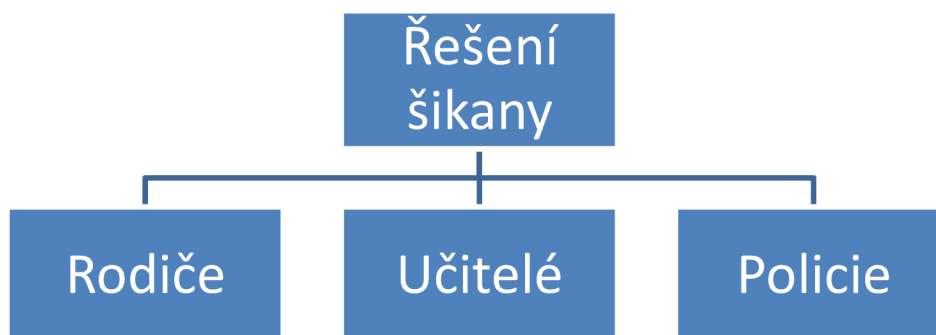
Jak můžeme vidět, některých respondentů se nikdo nezastal, i když byl svědkem šikany a tudíž o ní věděl. Podle respondentů spolužáci šikanu ignorovali, nejspíše ze strachu z agresorů. Jiní potenciální svědci šikany nebyli zkoumanými osobami zmíněni. Jiných respondentů se někdo zastal, a to konkrétně spolužáci. Našli zastání u jednoho nebo u skupiny spolužáků, kteří se stali svědky šikany.

T: „Byl někdo, kdo se Vás zastal?“

R: „Ano. Několik spolužaček se mě zastalo. Když mě ve třídě uráželi a zesměšňovali, tak se jim snažily domluvit, ať mě nechají a že ty jejich kecy nejsou pravda. Jenže to, že se mě zastaly holky, celou šikanu ještě zhoršilo a dostával jsem ještě větší čůčku.“
(Rozhovor č. 3)

Jako poslední oblast, kterou se autorka v souvislosti s první výzkumnou otázkou zabírala, je řešení šikany.

Diagram 5: Řešení šikany

Zdroj: Autorka práce, 2022 (vlastní šetření)

Jako první, koho při řešení šikany respondenti zmiňovali, byli rodiče. Postoj rodičů k šikanování jejich dítěte byl různý. Někteří rodiče o šikaně svého dítěte vůbec nevěděli, jiní reagovali na zjištění, že jejich dítě se stalo obětí šikany, lhostejně. O nastalou situaci se nezajímali, nesnažili se ji vyřešit a dokonce ji i zlehčovali. Šikanu tedy nijak neřešili. „Rodiče vůbec nezajímalo, že jsem byl šikanovaný.“

Matka mi na to nic neřekla a fotr mi řekl, ať nefňukam jak holka, vzmužim se a rozbiju jim hubu.“ (Rozhovor č. 6) Naopak jiní rodiče reagovali na šikanování svých dětí správně. Tito rodiče si známek šikany na svém dítěti sami povšimli nebo se jim dítě samo svěřilo. Své dítě podpořili a snažili se nastalou situaci vyřešit s jednotlivými agresory, jejich rodiči nebo se školou. V případě, že se rodiče o šikanu zajímali a aktivně se snažili o její ukončení, šikana se zmírnila nebo s ní agresoři úplně skončili. „O šikaně jsem rodičům řekla sama, ale myslím si, že to na mně stejně sami poznali. Že nejsem v pohodě a že je se mnou něco špatně. Chtěli jít do školy, ale já jim to nedovolila. Bála jsem se, že to akorát šikanu zhorší. Jednou moje mamka potkala jednoho kluka, kterej mě taky šikanoval. Prý mu řekla, že o šikaně ví a že toho mají nechat, jinak dojdou za jeho rodičema a do školy. To celkem pomohlo, občas si do mě ještě rýpli, ale to bylo všechno.“ (rozhovor č. 1)

Při řešení šikany byli respondenty zmíněni i učitelé, až na jediný případ, kdy byla do šikany a pomluv zapletena i učitelka, a proto byla nucena šikanu řešit, pedagogové o šikaně podle výpovědí nevěděli nebo věděli, ale neřešili jí. Respondenti nezmiňují důvod, proč tomu tak je. V případě, že byli respondenti zesměšňováni nebo uráženi během výuky, učitelé buď agresory pouze napomenuli nebo vůbec nereagovali.

Šikanu řešila i Policie ČR, z důvodu vážnosti činů. Sice byla šikana řešena Policií ČR pouze v jednom případě, ale je důležité tuto informaci zmínit. Podle respondentky provedla Policie ČR výslechy se všemi zúčastněnými osobami, dále se případem šikany nezabývala. *„Nakonec to řešila i Policie, jelikož šlo o podplácení učitele, což není sranda. Tu Policii kontaktovala ona, učitelka. Všechny nás vyslechli. Mě, učitelku a ty holky, co si to podplácení vymyslely. Jelikož jsem byla nezletilá, tak šli i za moji mámou domů. Ale to bylo ze strany Policie všechno. Pokud vim, tak to dál neřešili, nijak je nepotrestali, prostě nic.“ (Rozhovor č. 5)*

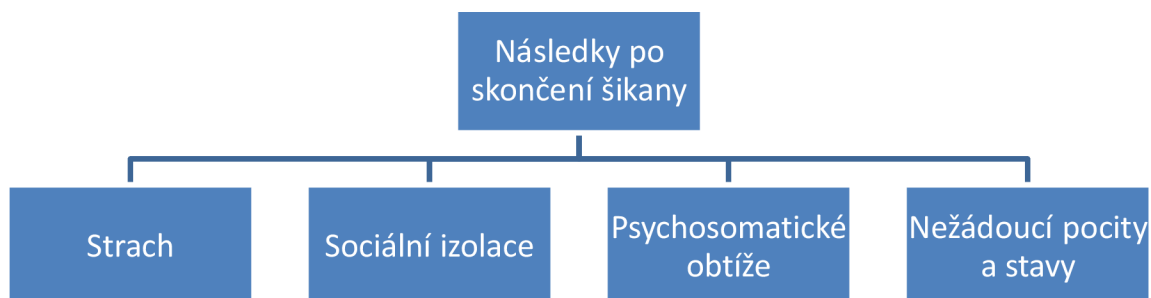
5.3.2 JAKÉ NÁSLEDKY VNÍMALY OBĚTI ŠKOLNÍ ŠIKANY – RESPONDENTI – PO JEJÍM SKONČENÍ?

V následující části podkapitoly se autorka zabývá výsledky výzkumného šetření, které se týkají okamžitých následků školní šikany a zároveň zodpovězením druhé výzkumné otázky, která zní takto: „Jaké následky vnímaly oběti školní šikany – respondenti – po jejím skončení?“. Stejně tak se snaží dosáhnout splnění druhého dílčího cíle.

V této části jsou tedy shrnuty následky šikany, které oběti pociťovaly po ukončení školní šikany. Jinak by se tyto následky mohly pojmenovat také jako krátkodobé, popř. okamžité.

Následky šikany po jejím skončení, které uvádějí respondenti, jsou negativního charakteru. Ani jeden z respondentů neuvedl jakýkoli pozitivní následek.

Diagram 6: Následky po skončení šikany

Zdroj: Autorka práce, 2022 (vlastní šetření)

Jak z Diagramu č. 6: Následky po skončení šikany vyplývá, respondenti na otázku týkající se následků po skončení šikany často zmiňovali strach. Konkrétně byl zmiňován strach ze školy. Respondenti uváděli, že se i po skončení šikany báli chodit

do školy. „*Nerada jsem chodila do školy. Řekla bych, že jsem se vyloženě bála do školy chodit. Sice mě šikanovat přestaly, ale stejně to ve mně zůstalo a tu školu jsem měla spojenou se šikanou a strachem. Už při cestě do školy jsem se začala klepat.*“ (Rozhovor č. 4) Jako další uváděli respondenti strach z lidí. Tento fakt uváděli respondenti, u kterých je zjevné, popř. sami během rozhovoru zmínili, že už před šikanou byli tišší, plašší a bojácnější. „*Hmm, nejspíš mě to ovlivnilo tak, že jsem ztratil důvěru v lidi. Bála jsem se nejenom těch, co mě předtím šikanovali, ale i ostatních lidí. Bála jsem se, že útok může přijít i od ostatních lidí a že cizí lidi na mě budou vyloženě hmusný.*“ (Rozhovor č. 6)

Dalším následkem je sociální izolace. Záměrně je tento následek uváděn po strachu z lidí, jelikož podle autorky spolu částečně souvisí. Avšak respondenti sami uváděli, že sami sebe izolovali od druhých, proto mi přijde správné sociální izolaci uvést jako samostatný následek šikany. Izolace probíhala nejen ve škole, ale i ve volném čase obětí i doma. „*Ve škole jsem se s nikým nebavila. Nejspíš jsem nechtěla ani já, ani oni. Po škole jsem šla hned domů a zavřela se v pokoji. S rodičema jsem se tou dobou moc nebavila. V té době jsem měla svoji jednu kamarádku, se kterou jsem občas trávil čas. Jinak jsem trávil dny sama.*“ (Rozhovor č. 2)

Psychosomatické obtíže jsou třetím následkem, který respondenti po ukončení šikany vnímali a v rozhovoru vypovídali. Pod pojem psychosomatické obtíže, na základě rozhovorů, spadá bolest hlavy, bolest břicha, potíže se zažíváním, nabírání tělesné hmotnosti nebo dokonce omdlávání. Někteří respondenti se po skončení šikany potýkali s různými potížemi nebo jejich kombinací.

Posledním následkem jsou nežádoucí pocity a stavy. Takto autorka souhrnně nazvala různé negativní pocity a stavy, které respondenti na základě jejich výpovědí po skončení šikany vnímali. Zahrnují pocit méněcennosti, psychickou bolest, úzkost, potřebu fyzické bolesti (sebepoškozování), depresivní stavy i suicidální myšlenky.

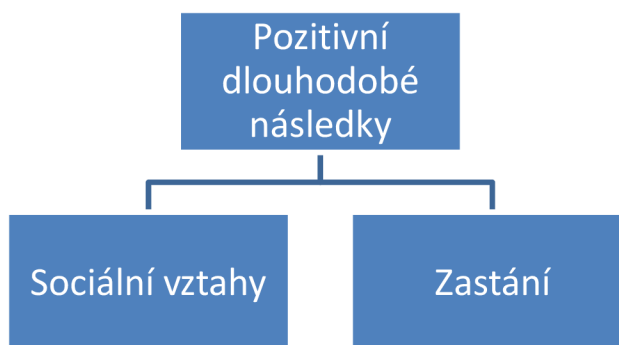
„*Díky té šikaně jsem se cítila dost špatně. Jako bych byla něco míň. Zažívala jsem opravdu velkou psychickou bolest, kterou jsem řešila sebepoškozováním. Řezala jsem se, polejvala se horkou vodou nebo jsem si dělala a udržovala modřiny. Částečně mi to ulevilo. Myslím, že jsem trpěla i depesema, ale nemam je diagnostikovaný od lékaře. Každopádně to došlo tak daleko, že jsem se ve svých třinácti letech pokusila zabít.*“ (Rozhovor č. 1)

„Nejenom že jsem si prožila dva neúspěšné pokusy, kdy jsem si chtěla vzít vlastní život, ale probíhalo tam i sebepoškození, které přetrvává dodneška.“ (Rozhovor č. 4)

5.3.3 POCITŮJÍ OBĚTI I V SOUČASNOSTI POZITIVNÍ NÁSLEDKY ŠKOLNÍ ŠIKANY NA VLASTNÍ OSOBĚ?

Třetí výzkumná otázka zní: „Pocitují oběti i v současnosti pozitivní následky školní šikany na vlastní osobě?“. Tuto výzkumnou otázku se autorka snaží zodpovědět v následující části podkapitoly a zároveň dosáhnout splnění třetího dílčího cíle.

Diagram 7: Pozitivní dlouhodobé následky

Zdroj: Autorka práce, 2022 (vlastní šetření)

Jak lze ve výše uvedeném diagramu vidět, pozitivní dlouhodobé následky u respondentů můžeme pozorovat ve dvou oblastech, jsou jimi sociální vztahy a zastání.

Podle výpovědí dotazovaných osob šikana pozitivně ovlivnila jejich sociální vztahy. Šikana posilila a utužila vztahy s okolím oběti – buďto s rodinou oběti nebo jejími kamarády – a zvýšila důvěru respondentů k těmto osobám. „Šikana pozitivně ovlivnila můj vztah s mamkou. Ona pro mě byla hlavní opora, když se to provalilo a neskutečně nás to sblížilo. Dodnes si jsme dost blízké a vím, že se na ní můžu spolehnout, když budu potřebovat.“ (Rozhovor č. 5)

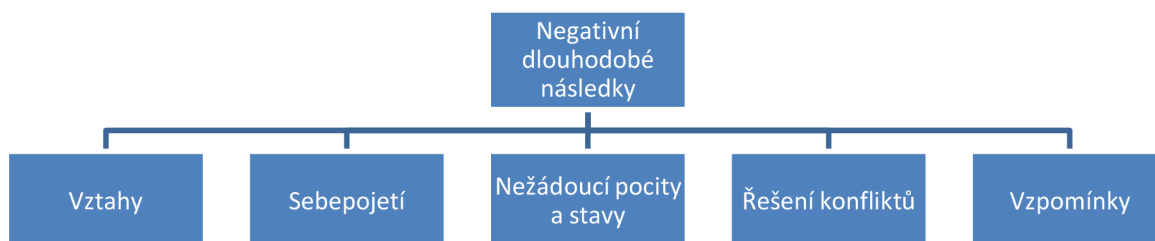
Další následek byl nazván zastání. Respondenti vypověděli, že šikana, jakožto bolestivý zážitek, je naučila zastat se sama sebe, hájit svá práva i potřeby a nebát se ozvat, když jsou s něčím nespokojeni. Naučila je také zastat se druhých, být vnímavější a empatictější a pomáhat lidem, kterým je ubližováno nebo jsou v nelehké situaci. „*Ač se to může zdát trochu ironický, tak jsem ráda, že jsem si tím prošla, protože to ze mě udělalo člověka, kterým jsem a mohu o sobě tvrdit, že jsem dobrý člověk se silným sociálním citěním. Nemám ráda, když někdo někomu ubližuje. To musím zasáhnout.*“ (Rozhovor č. 2)

„*Rozhodně mě to naučilo postavit se za sebe. Dneska si už nenechám nic líbit. Ozvu se, když se mi něco nelíbí a nenechám se nikým urážet.*“ (Rozhovor č. 6)

5.3.4 POCITŮJÍ OBĚTI I V SOUČASNOSTI NEGATIVNÍ NÁSLEDKY ŠKOLNÍ ŠIKANY NA VLASTNÍ OSOBĚ?

Čtvrtá, závěrečná část této podkapitoly se zabývá výsledky výzkumného šetření, které se týkají negativních dlouhodobých následků školní šikany. Autorka v ní odpovídá na čtvrtou výzkumnou otázku, jež zní takto: „Pocitují oběti i v současnosti negativní následky školní šikany na vlastní osobě?“. Současně se snaží splnit poslední stanovený dílčí cíl.

Diagram 8: Negativní dlouhodobé následky

Zdroj: Autorka práce, 2022 (vlastní šetření)

Šikana dlouhodobě negativně ovlivnila vztahy některých respondentů. Ovlivněny jsou vztahy přátelské i partnerské. Bývalé oběti školní šikany mají potíže nejen v udržení, ale hlavně ve vytvoření nových přátelských vztahů. „*Pomalu si i dělám přátele, ale mám problém s tím už někomu na 100 % důvěřovat, takže to u mě trvá dlouho, než někomu začnu věřit.*“ (Rozhovor č. 2) Negativně jsou ovlivněny i partnerské vztahy bývalých obětí. Tento následek zmínila pouze jedna respondentka, ale zmínit jej je zásadní. Šikana negativně ovlivnila partnerské vztahy u respondentky tak, že se dlouho bála mužů, jelikož byla šikanovaná agresory mužského pohlaví. Na základě strachu z mužů nebyla a stále není schopna navázat romantický ani erotický vztah s mužem a dokonce začala pochybovat o své sexuální orientaci. „*Dlouho jsem se bála chlapů. Myslím si, že je to kvůli tomu, že jsem byla šikanovaná klukama. Když jsem byla už starší, nedokázala jsem na sebe nechat chlapa sáhnout. Trvalo to celkem dlouho, až jsem nakonec začala zvažovat, jestli jsem na ženský. Teď už teda vím, že se mi líbí jen chlapi, ale pořád v sobě mám nějaký blok vůči nim.*“ (Rozhovor č. 1)

Dalším následkem je sebepojetí (tj. jak osoba vnímá samu sebe). U některých dotazovaných je zjevné, že jejich sebepojetí je ovlivněno prožitím šikany. Někteří mají tendenci se podceňovat, být vůči sobě přehnaně kritičtí a málo si důvěřují. „*Dodneška se dost podceňuju a v některých věcech si nevěřím. Dobřej příklad je maturita. Při maturitě jsem se extrémně podceňovala a byla na sebe hrozně tvrdá. Tak málo jsem si věřila, že jsem samu sebe přesvědčila, že jí nedat. Přitom si nemyslím, že bych byla tak hloupá.*“ (Rozhovor č. 5)

Třetím negativním dlouhodobým následkem školní šikany, které někteří respondenti zmínili, jsou nežádoucí pocity a stavy. Jsou poměrně podobné uvedeným negativním pocitům a stavům v podkapitole 5.3.3. Pociťují oběti i v současnosti pozitivní následky školní šikany na vlastní osobě?. Jedná se konkrétně o strach, úzkost, potřebu fyzické bolesti, deprese a suicidální myšlenky. U strachu se konkrétně jedná o strach z lidí a školy. Lze říci, že tyto pocity a stavy přetrvávají u jednotlivých respondentek již od dětství, jelikož je uváděly i u otázky, která se týkala pociťovaných následků po skončení šikany. „*Stále se taky bojím lidí. Čím jsem starší, tak se to zlepšuje. Bojím se před nima mluvit, o něco požádat. V takových chvílích mám pocity úzkosti.*“ (Rozhovor č. 1)

„Pořád mám strach ze školy. I když se ho snažím neustále překonávat a dál studuju, neustále tam ten strach je. Taky pořád trpím na deprese, kvůli kterým navštěvu odborníky. Jak jsem už zmiňovala, to sebepoškozování pořád pokračuje. A co týče pokusu o sebevraždu, tak jsem se už o ní znovu nepokusila. Ale lhala bych, kdybych řekla, že nad tím i v současné době někdy neuvažuju.“ (Rozhovor č. 4)

Šikana také ovlivnila vnímání a řešení konfliktů u respondentů. Řešení konfliktů jim činí potíže, cítí se při tom nekomfortně nebo se konfliktům snaží vyhýbat. Řešení konfliktů, nebo pouze jeho samotná představa, sebou může nést i psychosomatické obtíže. *„Bohužel i doteď mám problém řešit nějaké konfliktní situace a pozoruju na sobě, že raději ustoupím a stáhnu se, protože jen představa konfliktu mi rozklepe ruce a začíná mi být na zvracení.“ (Rozhovor č. 2)*

Závěrečným negativním dlouhodobým následkem školní šikany jsou vzpomínky. Během rozhovorů část respondentů zmínila, že se jim při určitém podnětu vybavují vzpomínky na šikanu. Jako konkrétní podněty uváděly dotazované osoby budovu školy, lidi, kteří se hádají, fyzický souboj, cestu do školy nebo zmínku o matematice či tělesné výchově. Vzpomínky se vracejí i formou nočních můr. *„Neustále se mi vracejí vzpomínky na šikanu. Často se to stává, když jedu do školy, například na zkoušku. Taky trpím na noční můry, kde si šikanu znovu prožívám.“ (Rozhovor č. 4)*

5.4 DISKUZE

Bylo zjištěno, že respondenti měli zkušenost s šikanou přímou i nepřímou. Pod šikanu přímou spadá násilí, slovní napadání a zotročování. Ani jeden z respondentů se nestal obětí všech forem šikany přímé a zároveň nepřímé šikany, každopádně dva respondenti se stali obětí aspoň jedné z forem přímé šikany a současně šikany nepřímé. Konkrétně jsou to respondenti č. 1 a 6. Respondentka č. 1 vypověděla, že se stala obětí násilí, slovního napadání a sociální izolace. Respondent č. 6 se stal též obětí násilí, slovního napadání a sociální izolace. Rozdělení forem šikany se shoduje s rozdělením forem šikany podle Říčana a Janošové (2010, s. 21–22). Podobné rozdělení forem šikany uvádí i Kolář (2001, s. 28–30).

Zastání mezi spolužáky našli pouze dva respondenti. Zbýlých čtyř respondentů se nikdo nezastal. Respondenta č. 3 se zastala skupina spolužaček. Respondent avšak uvedl, že šikana stále pokračovala a fakt, že se ho zastaly dívky, šikanu ještě posílil. Respondentka č. 5 uvedla, že se jí zastala spolužačka, která byla ve třídě oblíbená. I v tomto případě šikana dále pokračovala. Toto potvrzuje Říčan a Janošová (2010, s. 64–65), kteří uvádí, že v dětském kolektivu není vzácné, aby se dítě zastalo oběti šikany. Také uvádí, že zastáncem oběti se stávají spíše dívky a jsou to jedinci, kteří jsou ve třídě oblíbení a mají vliv.

Výzkumem bylo zjištěno, že někteří rodiče i pedagogové šikanu neřešili dostatečně nebo ji neřešili vůbec. Tři respondenti uvedli, že učitelé o šikaně věděli, ale záměrně ji ignorovali. Respondenti avšak neuvedli možné důvody, proč pedagogové šikanu ignorovali. Dle Říčana a Janošové (2010, s. 66) známky šikany pedagogové v některých případech přehlížejí. Jako důvod uvádí chybějící empatii pedagoga, chybějící sympatie k šikanovanému žákovi nebo zastávání názoru, že by si nastalou situaci měli žáci vyřešit sami.

V případě řešení šikany u respondentky č. 5 byla povolána i Policie ČR. Respondentka uvedla, že Policie ČR byla kontaktována učitelkou, která byla do šikany také zatažena, a to konkrétně tak, že agresorky ve škole prohlašovaly, že respondentka podplácela výše uvedenou učitelku kvůli lepším známám a školním výsledkům. Tuto skutečnost potvrzuje Říčan a Janošová (2010, s. 74), podle nichž má být Policie ČR přivolána v případě, že má agresorovo chování povahu trestného činu. K tomu se také vyjadřuje Kolář. „*Z trestního hlediska je možno šikanu postihnout, jsou-li splněny dvě podmínky trestní odpovědnosti, tj. zda je naplněna stránka materiální a formální.*“ (Kolář, 2001, s. 214)

Výzkum také pátral po následcích šikany po jejím skončení. U některých respondentů se objevovaly psychosomatické potíže, strach ze školy, deprese i sebevražedné myšlenky. Na tyto následky upozorňuje Kolář (2001, s. 101–102). Respondenti dále vypověděli strach z lidí, sociální izolaci, psychickou bolest a úzkost. Tyto následky uvádí také Field (2009, s. 68–69).

Sandoval et al. (2014, s. 319) uvádí, že na výskytu následků šikany v dospělosti nemá velký vliv délka šikany ani období, kdy byl jedinec šikanován.

Výzkumem bylo zjištěno několik negativních dlouhodobých následků u respondentů, tedy bývalých obětí šikany. Někteří respondenti vypověděli, že i v současnosti pocítují potíže v navazování přátelských vztahů, mají problémy s nízkým sebevědomím, úzkostí, depresivní poruchou nebo sebevražednými myšlenkami. Stejně následky uvádí i Sandoval et al. (2014, s. 317–319). Respondentka č. 1 uvedla obtíže v navázání partnerských vztahů jako jeden z dlouhodobých negativních následků. To potvrzuje Field (2009, s. 71), podle které je jedním z následků šikany přetrvávajících do dospělosti právě potíže v navazování partnerských vztahů nebo nevhodný výběr partnera.

DOPORUČENÍ PRO PRAXI

Na základě výsledků výzkumného šetření lze vyhodnotit, že následky školní šikany mohou mít přesah i do dospělosti oběti a mohou značně ovlivnit její život. Autorka si je vědoma, že vnímání následků může být značně subjektivní a výzkumného šetření se účastnila malá část jedinců, kteří se stali obětí šikany. Avšak i na takto malém vzorku jedinců můžeme pozorovat negativní dopad šikany na oběti.

Aby následky školní šikany nebyly pro některé oběti tak drastické, nebo v nejlepším případě žádná oběť šikany neměla dlouhodobé negativní následky, je podle autorčina názoru potřeba zapracovat na řešení šikany. Konkrétně by se měla zlepšit prevence jejího vzniku.

Ve školách se pravidelně uskutečňují přednášky na téma šikany. Bylo by vhodné, kdyby tyto přednášky nebyly čistě teoretické, ale obsahovaly i část praxe. Tím je myšleno, že přednášející by byl/a bývalá oběť školní šikany, popř. s přednášejícím by dorazila druhá osoba – bývalá oběť školní šikany dospělého věku, která by popsala svůj příběh o šikaně a odpověděla na možné dotazy žáků.

Dalším přínosným preventivním opatřením je utužování a posílení třídního kolektivu, např. prostřednictvím častějších třídních výletů. Dále by mohly být zavedeny do rozvrhu pravidelné třídnické hodiny, pokud tomu tak doteď není, aby mohl mít třídní učitel dostatečné povědomí o dění ve třídě.

Ve společnosti je stále malé povědomí o závažnosti šikany a někteří lidé ji stále bagatelizují. Proto si autorka myslí, že by bylo vhodné ve školách pořádat semináře o šikaně, které by byly přístupné rodičům žáků, ale i veřejnosti. Také by mohly být užitečné kampaně zaměřené proti šikaně, které by byly mediálně propagované. Díky mediální propagaci by se o těchto kampaních dozvědělo větší množství lidí a měly by větší dosah.

ZÁVĚR

Bakalářská práce se zabývá tématem školní šikany a jejími dlouhodobými následky.

Cílem bakalářské práce je přiblížit problematiku šikany ve školním prostředí a její dlouhodobé následky u obětí.

V teoretické části bakalářské práce se autorka na základě odborné literatury věnovala šikaně, konkrétně její definici, výskytu, příčinami, varovnými signály, druhy šikany, jejími formami a stádií i tím, co šikana není. Dále se zaměřila na protagonisty šikany, její následky a řešení. Autorku překvapilo značně malé množství informací týkajících se dlouhodobých následků šikany u obětí v odborné literatuře.

Cílem praktické části je zjistit, jak oběti školní šikany vnímají její dlouhodobé následky na vlastní osobě. Dílčími cíli je přiblížit zkušenosti respondentů – obětí – se školní šikanou, popsat vnímané následky školní šikany po jejím skončení a zjistit současné pozitivní a negativní následky školní šikany.

Autorka se za pomoci polostrukturovaných rozhovorů zaměřila na zodpovězení hlavního cíle, ale také dílčích cílů.

Polostrukturované rozhovory byly provedeny autorkou s šesti dospělými jedinci, kteří se na základní škole stali obětí školní šikany.

Autorka by ráda zmínila zásadní zjištění výzkumného šetření, jimiž jsou pozitivní a negativní dlouhodobé následky školní šikany u respondentů.

Výzkum pátral mimo jiné po pozitivních dlouhodobých následcích u respondentů. Těmi jsou zastání se sama sebe, zastání se druhých a sociální vztahy obětí, které byly na základě šikany posilněny a utuženy. Autorku příjemně překvapilo, že tři z šesti respondentů uvedli pozitivní dlouhodobé následky.

Výzkumem byly také zjištěny negativní dlouhodobé následky. Negativními následky u obětí jsou potíže v navazování a udržení přátelských a partnerských vztahů, porušení sebepojetí, vnímání negativních pocitů a stavů jako je strach, úzkost, potřeba fyzické bolesti, deprese a suicidální myšlenky, dále také problém v řešení konfliktů a vracející se vzpomínky týkající se šikany.

Autorka byla zaskočena tím, že po skončení šikany se dvě respondentky, z celkového počtu šesti, pokusily o sebevraždu. Podle autorky je to vysoké číslo.

Výzkum prokázal, že následky školní šikany mohou přetrvávat i několik let po jejím skončení. Výzkum také ukázal, že dlouhodobé následky školní šikany nejsou pouze negativní, ale i pozitivní. Každopádně některé negativní následky mohou být závažné a ovlivňovat život respondenta i mnoho let po skončení šikany.

SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ

Seznam použitých českých zdrojů

BOURCET, Stéphane a Isabelle GRAVILLON. *Šikana ve škole, na ulici, doma: jak bránit své dítě--: praktický průvodce pro rodiče, pedagogy a vychovatele*. Praha: Albatros, 2006. Albatros Plus. ISBN 80-00-01552-8.

ČÁP, David. Úvodní kapitola, šikana ve školní třídě. In: BITTMANNOVÁ, Lenka a Julius BITTMANN. *Prevence a účinné řešení šikany: U žáků a studentů s Aspergerovým syndromem a vysoce funkčním autismem*. Praha: Pasparta, 2016. ISBN 978-80-88163-15-2.

ČERMÁK, Ivo. *Lidská agrese a její souvislosti*. Žďár nad Sázavou: Fakta, 1999. ISBN 80-902614-1-8.

ČERNÁ, Alena. Kyberšikana - nový typ agrese u dětí a dospívajících. In: ČERNÁ, Alena et al. *Kyberšikana: průvodce novým fenoménem*. Praha: Grada, 2013. Psyché (Grada). ISBN 978-80-247-4577-0.

FIELD, Evelyn M. *Jak se bránit šikaně: praktický rádce pro děti, rodiče i učitele*. V Praze: Ikar, 2009. ISBN 978-80-249-1176-2.

HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace*. 2., aktualiz. vyd. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-485-4.

JANOŠOVÁ, Pavlína. Šikanovaný žák a jeho zvládnutí šikany. In: JANOŠOVÁ, Pavlína et al. *Psychologie školní šikany*. Praha: Grada, 2016. Psyché (Grada). ISBN 978-80-247-2992-3.

KOLÁŘ, Michal. *Bolest šikanování: Cesta k zastavení epidemie šikanování ve školách*. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-513-X.

KOLÁŘ, Michal. *Nová cesta k léčbě šikany*. Praha: Portál, 2011. ISBN 978-80-7367-871-5.

MARTÍNEK, Zdeněk. *Agresivita a kriminalita školní mládeže*. Praha: Grada, 2009. Pedagogika (Grada). ISBN 978-80-247-2310-5.

PETRUSEK, Miloslav, Hana MAŘÍKOVÁ a Alena VODÁKOVÁ. *Velký sociologický slovník*. Praha: Karolinum, 1996. ISBN 80-718-4311-3.

ŘÍČAN, Pavel. *Agresivita a šikana mezi dětmi: jak dát dětem ve škole pocit bezpečí*. Praha: Portál, 1995. Pedagogická praxe. ISBN 80-7178-049-9.

ŘÍČAN, Pavel. Krutost v náboženském kontextu. In: ČERMÁK, Ivo, Martina HŘEBÍČKOVÁ a Petr MACEK, ed. *Agrese, identita, osobnost*. Brno: Albert, 2003. ISBN 80-86620-06-9.

ŘÍČAN, Pavel a Pavlína JANOŠOVÁ. *Jak na šikanu*. Praha: Grada, 2010. Pro rodiče. ISBN 978-80-247-2991-6.

SANDOVAL, Aneta et al. Šikana v dětství jako predisponující faktor pro psychické problémy v dospělosti. *Česká a slovenská psychiatrie: časopis České psychiatrické společnosti ČLS JEP a Psychiatrické společnosti SLS*. Praha: Česká lékařská společnost J.E.Purkyně, 2014, **110**(6), s. 317-325. ISSN 1212-0383.

ŠVARÍČEK, Roman a Klára ŠEĐOVÁ. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2014. ISBN 978-80-262-0644-6.

VÁGNEROVÁ, Kateřina. *Minimalizace šikany: praktické rady pro rodiče*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2011. ISBN 978-80-7367-912-5.

VÁGNEROVÁ, Marie. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. Vyd. 4., rozš. A přeprac. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-414-4.

VIZINOVÁ, Daniela a Marek PREISS. *Psychické trauma a jeho terapie (PTSD): psychologická pomoc obětem válek a katastrof*. Praha: Portál, 1999. ISBN 80-717-8284-X.

Seznam použitých zahraničních zdrojů

SMOKOWSKI, Paul R. a Caroline B. R. EVANS. *Bullying and victimization across the lifespan: playground politics and power*. Cham: Springer Nature Switzerland, 2019. ISBN 978-3-030-20292-7.

Seznam použitých internetových zdrojů

Metodický pokyn Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy, 2016. [online]. MŠMT. [cit. 2022-12-27]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/ministerstvo/novinar/msmt-aktualizuje-metodicky-pokynk-reseni-sikany-ve-skolach>

SEZNAM ZKRATEK

ADHD – - Attention Deficit Hyperactivity Disorder - hyperaktivita s poruchou pozornosti

Atd. – a tak dále

BMI – Body Mass Index – index tělesné hmotnosti

Např. - například

Popř. - popřípadě

R - respondent

T - tazatel

Tj. – to jest

SEZNAM DIAGRAMŮ

Diagram 1: Stupeň základní školy	44
Diagram 2: Agresor	44
Diagram 3: Formy šikany	45
Diagram 4: Zastání	46
Diagram 5: Řešení šikany	47
Diagram 6: Následky po skončení šikany	49
Diagram 7: Pozitivní dlouhodobé následky	51
Diagram 8: Negativní dlouhodobé následky	52

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha A – Rozhovor s respondentkou č. 1	I
--	----------

Příloha A – Rozhovor s respondentkou č. 1

T: *„Popište mi Vaše zkušenosti se školní šikanou. Kolik Vám bylo let, když se šikana odehrávala?“*

R: *„Šikanovali mě od osmi do dvanácti let.“*

T: *„Kdo byl agresor?“*

R.: *„Jako kdo mě šikanoval?“*

T.: *„Ano.“*

R.: *„Jo, tak to byli moji spolužáci. Byla to skupinka celkem čtyřech kluků, kteří se kamarádili a šikanovali mě..“*

T: *„Jakým způsobem jste byla šikanována?“*

R: *„Uráželi mě, dělali si ze mě srandu. Týkalo se to mého vzhledu a dalších různých věcí, o kterých nerada mluvím. Dělali to o přestávkách, ale i hodinách. Často se prali a já je chodila nahlašovat učitelkám, což se jim taky nelíbilo a za to mi nadávali. Pak mi taky brali věci, třeba penál, klíče, sešity. Mlátili mě do ramen nebo mi podkopávali nohy a taky jsem jednou schytala facku. To dělali jen o přestávce, mimo dohled učitelů. Taky se se mnou občas nebavili a ignorovali mě. K tomu zapojovali i zbytek třídy. Schválně mě nevybírali do týmů. Ale nejhorší bylo, když mě zesměšňovali přes druhýma. To bylo extrémně ponižující.“*

T: *„Byl někdo, kdo se Vás zastal?“*

R: *„Ne, pokud si dobře vzpomínám, tak ne. Nikdo.“*

T: *„Jak se šikana řešila?“*

R: *„O šikaně jsem rodičům řekla sama, ale myslím si, že to na mně stejně sami poznali. Že nejsem v pohodě a že je se mnou něco špatně. Chtěli jít do školy, ale já jim to nedovolila. Bála jsem se, že to akorát šikanu zhorší. Jednou moje mamka potkala jednoho kluka, kterej mě taky šikanoval. Prý mu řekla, že o šikaně ví a že toho mají nechat, jinak dojdou za jeho rodičema a do školy. To celkem pomohlo, občas si do mě ještě rýpli, ale to bylo všechno. Jinak učitelé to neřešili, ani nevěděli, že se to děje.“*

T: *„Pociťovala jste v dětství, po skončení šikany, nějaké následky školní šikany na vlastní osobě? Pokud ano, jaké?“*

R: „Díky tý šikaně jsem se cítila dost špatně. Jako bych byla něco míň. Zažívala jsem opravdu velkou psychickou bolest, kterou jsem řešila sebepoškozováním. Řezala jsem se, polejvala se horkou vodou, nebo jsem si dělala a udržovala modřiny. Částečně mi to ulevilo. Myslím, že jsem trpěla i depresem, ale nemam je diagnostikovaný od lékaře. Každopádně to došlo tak daleko, že jsem se ve svých třinácti letech pokusila zabít. Taky si pamatuju, že mě v té době dost bolívala hlava a stávalo se mi, že jsem omdlávala. Když jsem ze základky odešla, tak tohle přestalo. A pochopitelně jsem se bála té školy. Hrozně nerada jsem tam chodila.“

T.: „Omdlávala jste často? Stávalo se to doma nebo ve škole?”

R.: „Omdlela jsem asi tak jednou za dva týdny. A stávalo se to doma. Byla jsem dost vynervovaná a najednou jsem sebou prostě flákla na zem.“

T: „Pocitujete i v současnosti pozitivní následky školní šikany na vlastní osobě? Pokud ano, jaké?”

R: „Nemyslím si, že by mě šikana nějak pozitivně ovlivnila, nebo mi něco dala.“

T: „Pocitujete i v současnosti negativní následky školní šikany na vlastní osobě? Pokud ano, jaké?”

R: „Dlouho jsem se bála chlapů. Myslím si, že je to kvůli tomu, že jsem byla šikanovaná klukama. Když jsem byla už starší, nedokázala jsem na sebe nechat chlapa sáhnout. Trvalo to celkem dlouho, až jsem nakonec začala zvažovat, jestli jsem na ženský. Teď už teda vím, že se mi líbí jen chlapi, ale pořád v sobě mám nějaký blok vůči nim. Stále se taky bojím lidí. Čím jsem starší, tak se to zlepšuje. Bojím se před nima mluvit, o něco požádat. V takových chvílích mám pocity úzkosti. Taky se dost podceňuju a mám malý sebevědomí. Hodně málo si věřím. Taky mě občas přepadne depresivní nálada, když se cítím sama, nebo mě někdo hodně urazí nebo zesměšní. To je určitě následek té šikany. Stále taky někdy přemýšlím nad sebevraždou. Někdy si říkám, jaká bych asi byla, kdybych šikanu nezažila. Jakej by byl teď asi můj život.“

T: „Myslíte si, že se negativní následky školní šikany v budoucnu zmírní či dokonce vymizí?”

R: „Já doufám, že postupem času se ty negativní následky zmírní, ale nevím, jestli někdy úplně zmizí.“

T: „Je nějaká informace, která nebyla během rozhovoru zmíněna a ráda byste ji doplnila?”

R: „Asi ne. Jen asi to, že ta šikana jednou pomine. Když jste šikanovaná, tak máte pocit, že to nikdy neskončí, ani ta bolest. A že tu pro vás nikdo není. To není pravda. A taky je potřeba jít dál, netrápit se tím celý život. Jinak vás to dostane. Život jde prostě dál. Já sice nevěřím na osud, o to horší to je. Že ta bolest je vlastně k ničemu, bezvýznamná. Ale už se to stalo. To nezměním.“

BIBLIOGRAFICKÉ ÚDAJE

Jméno autora: Sabina Doležalová

Obor: Speciální pedagogika

Forma studia: Prezenční

Název práce: Subjektivní pohled obětí na dlouhodobé následky školní šikany

Rok: 2023

Počet stran textu bez příloh: 51

Celkový počet stran příloh: 3

Počet titulů českých použitých zdrojů: 19

Počet titulů zahraničních použitých zdrojů: 1

Počet internetových zdrojů: 1

Vedoucí práce: PhDr. Alois Daněk, PhD.